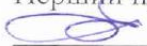

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра історії

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор
 Юрій КОТЛЯР
« 19 » серпня 2025 року

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З НАПИСАННЯ, ОФОРМЛЕННЯ ТА ЗАХИСТУ
КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Спеціальність А4 Середня освіта
Предметна спеціальність А 4.03 Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Розробник

Владислав
ПАРХОМЕНКО
Інна ПІДБЕРЕЗНИХ

Завідувач кафедри спеціальності

Ірина МІРОНОВА

Декан ФПН

Ірина МІРОНОВА

В.о. директора НН ІПО

Анастасія ХМЕЛЬ

Начальник НМВ

Катерина ЗУБ

Євгенія ПОСТИКІНА

Миколаїв – 2025 рік

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Кваліфікаційна (дипломна) робота – це форма навчально-наукової діяльності, що передбачена Державним стандартом та здійснюється відповідно до вимог освітньо-професійної програми «Історія та археологія».

Написання кваліфікаційних (дипломних) робіт належить до інтегральних видів діяльності, і для їх підготовки знадобиться синтезування знань, здобутих у результаті вивчення багатьох дисциплін: всесвітньої та вітчизняної історії, археології, історіографії, джерелознавства, методології історії, спеціальних історичних дисциплін, краєзнавства та інших. У процесі їх підготовки закріплюються навички самостійного вивчення літератури та джерел, удосконалюється вміння грамотно і доказово викладати та оформлювати висновки та спостереження.

Кваліфікаційна (дипломна) робота – серйозне та відповідальне наукове (науково-практичне) дослідження. Вона є завершальним етапом навчання у вищому навчальному закладі та є кваліфікаційною роботою магістра. Вона свідчить про наукову ерудицію та аналітичні навички студента, про рівень знань та ступінь професійної зрілості випускника. Мета кваліфікаційної (дипломної) роботи – систематизація теоретичних знань та практичних навичок, отриманих студентом під час вивчення загальноосвітніх, професійних та спеціальних дисциплін.

Мета методичних рекомендацій – встановити для студентів-магістрів спеціальності А 4 Середня освіта предметної спеціальності А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) єдині правила підготовки, написання, оформлення та захисту кваліфікаційної (дипломної) роботи.

Структура кваліфікаційної (дипломної) роботи відрізняється від курсової роботи. Якщо в курсовій роботі студент повинен дослідити історіографію обраної проблеми, її джерельну базу та методологію дослідження, то у кваліфікаційній (дипломній) роботі він має вивчити сам предмет дослідження, розв'язати наукову проблему та розкрити методику використання матеріалів дослідження у практичній роботі вчителя ЗЗСО.

Таким чином, у кваліфікаційній (дипломній) роботі студент продовжує дослідження, проведене в курсовій роботі, але може вибрати й нову тему. Він також може запропонувати власну тему, обговоривши її з викладачем, який погодився бути науковим керівником.

Усі теми кваліфікаційних (дипломних) робіт розглядаються та затверджуються на засіданні кафедри історії. Докладніший графік (етапи) роботи над кваліфікаційною працею надано у розділі VI «Процес написання кваліфікаційної (дипломної) роботи» даних методичних рекомендацій.

Студенти спеціальності А 4 Середня освіта предметної спеціальності А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) Чорноморського національного університету імені Петра Могили під час підготовки, здавання та захисту кваліфікаційних (дипломних) робіт зобов'язані керуватися розпорядженнями наукового керівника та завідувача кафедри історії, у тому числі щодо конкретних термінів здачі робіт, попереднього захисту та захисту.

Календарний план роботи узгоджується з науковим керівником та завідувачем кафедри історії. Питання, що стосуються обов'язковості календарного плану та його оформлення у письмовій формі, вирішує науковий керівник. У процесі роботи план може уточнюватися: можуть розширюватися окремі розділи та підрозділи, вводяться нові підрозділи з урахуванням зібраного матеріалу; інші підрозділи, навпаки, можуть скорочуватися. Усі зміни в плані мають бути узгоджені з науковим керівником. Після остаточного узгодження календарного плану роботи студент має заповнити завдання на дипломний проєкт (роботу), які розміщуються на другій і третій сторінці кваліфікаційної (дипломної) роботи (*зразок заповнення завдання на кваліфікаційну роботу дивіться у Додатку 2*).

Науковим керівником кваліфікаційної (дипломної) роботи може бути викладач кафедри історії факультету політичних наук, здатний виступати експертом із проблем, що

розглядаються у роботі. Науковий керівник здійснює науково-методичне керівництво роботою, допомагає студенту виділити найважливіші та актуальні теоретичні та практичні аспекти теми; надає допомогу у складанні плану роботи, у виборі літератури та джерел; встановлює календарні терміни виконання всієї роботи та її частин, контролює весь процес.

До кваліфікаційної (дипломної) роботи висувається низка **вимог**, найважливішими з яких є:

- новизна та актуальність обраної теми;
- глибина аналізу матеріалу та повнота розкриття теми;
- теоретична цінність та практична значущість роботи;
- самостійність висновків;
- стрункність композиції роботи;
- логічність та грамотність викладу;
- дотримання технічних вимог до оформлення роботи;
- відповідність тексту нормам сучасної української літературної мови.

Основна вимога до кваліфікаційної (дипломної) роботи – вичерпний опис поставленого завдання, виконаної роботи та отриманих результатів, що дозволяє судити про ступінь виконання завдання та професійну підготовку дипломника.

У підготовці магістрів-вчителів провідна роль належить опануванню методики навчання дисциплін громадянської та історичної освітньої галузі. Саме тому кваліфікаційна робота обов'язково має містити методичну складову.

Розроблені методичні рекомендації відповідають освітній програмі та орієнтовані на **формування компетентностей**:

Інтегральна компетентність. Здатність вирішувати складні задачі, проблеми в галузі освіти, що передбачає здійснення інновацій та/або проведення педагогічних досліджень і характеризується комплексністю і невизначеністю педагогічних умов організації освітньо-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК2. Здатність використовувати цифрові освітні ресурси, інформаційні та комунікаційні технології у професійній діяльності.

ЗК3. Здатність планувати та управляти освітньою діяльністю, забезпечувати та оцінювати якість виконуваних робіт.

ЗК4. Здатність виявляти та вирішувати проблеми у сфері професійної діяльності, бути критичним і самокритичним.

ЗК5. Здатність генерувати нові ідеї (креативність) та приймати обґрунтовані рішення.

ЗК6. Здатність розробляти та презентувати освітні проекти, управляти ними та мотивувати виконавців на досягнення спільної мети.

ЗК7. Здатність здійснювати науково-педагогічні дослідження, прогнозувати та презентувати їх результати.

ЗК8. Письмове й усне професійне спілкування державною мовою, вміння використовувати знання другої (іноземної) мови для навчальної та наукової діяльності.

ЗК9. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності української та громадянської ідентичності, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина.

Компетентності спеціальності: фахові (ФК), предметні (ПК)

ФК1. Здатність до поглиблення знань і розуміння предметної області та професійної діяльності.

ФК2. Здатність використовувати інновації у професійній діяльності.

ФК3. Здатність здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності і визначати потреби, перспективи та наявні ресурси для професійного розвитку впродовж життя.

ФК4. Здатність до моделювання змісту навчання, формування в учнів ключових компетентностей та здійснення інтегрованого навчання.

ФК5. Здатність використовувати ефективні шляхи мотивації учнів до саморозвитку, спрямовувати їх на прогрес і формувати у них обґрунтовану позитивну самооцінку.

ФК6. Здатність до конструктивної та безпечної взаємодії з учасниками освітнього процесу, забезпечувати функціонування безпечного та інклюзивного освітнього середовища.

ФК7. Здатність формувати в учнів культуру академічної доброчесності та дотримуватися її принципів у власній професійній діяльності.

ФК8. Здатність працювати у міжнародному контексті і реалізовувати спільні проєкти предметної області з європейськими та євроатлантичними інституціями.

ПК1. Знати закони наукового, соціального і професійного мислення, володіння комплексним, інтеграційним, історичним, динамічним, ситуаційним, системним підходами до наукового аналізу, здатність практично послуговуватись методами історичного дослідження.

ПК2. Вміти визначати та застосовувати теоретичні поняття, положення, концепції для аналізу й пояснень історичних фактів, явищ, процесів, використовувати комплекс наукових дефініцій для вирішення науково-практичних завдань.

ПК3. Знати та розуміти наукові основи певної тематичної області, методології дослідження історичного процесу у національному, європейському та світовому контекстах.

ПК4. Оволодіння основними історичними концепціями, поняттями, судженнями; здатність критично оцінювати результати наукових досліджень, висувати гіпотези, вибудовувати моделі процесів і явищ української та всесвітньої історії.

ПК5. Здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного учасника освітнього процесу, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів.

ПК6. Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності.

ПК7. Прагнення до саморозвитку та самовдосконалення у науково-педагогічній діяльності, обізнаність у власних силах, здатність до рефлексії та самоаналізу.

ПК8. Виявляти знання та розуміння наукових основ певної тематичної області, методології дослідження історичного процесу у національному, європейському та світовому контекстах та вміти моделювати їх у зміст навчання відповідно до обов'язкових результатів навчання.

ПК9. Здатність до соціальної комунікації; розуміння та сприйняття принципів толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та вирішувати конфлікти.

Відповідно до освітньої програми очікувані **результати навчання** включають:
загально-предметні (РН), фахові (ПРН)

РН1. Демонструє вміння застосовувати знання з психології, педагогіки, історії, громадянської освіти, основ правознавства у практичних ситуаціях здійснення освітньої діяльності, поглиблює знання з предметної області.

РН2. Демонструє вміння використовувати цифрові освітні ресурси, інформаційні та комунікаційні технології для пошуку, обробки та обміну інформацією у професійній діяльності, презентації власних та спільних результатів, реалізації дистанційного та змішаного навчання тощо.

РН3. Називає і описує основні принципи, функції, сучасні форми та методи управління освітньої діяльності, демонструє вміння планувати й управляти освітньою діяльністю, забезпечувати та оцінювати її якість.

РН4. Формулює наявні проблеми у сфері освітньої діяльності, демонструє навички їх критичного аналізу, генерує нові ідеї, аргументує можливі шляхи їх вирішення та критично оцінює їх спроможність.

РН5. Описує методику розробки освітніх проєктів, пояснює зміст та призначення їх етапів, аналізує спроможність управління процесом їх впровадження, прогнозує очікувані результати.

РН6. Визначає і характеризує основні принципи, закони та методики науково-педагогічних досліджень; описує апарат науково-педагогічного дослідження, демонструє

навички презентації результатів науково-педагогічного дослідження.

РН7. *Визначає, аналізує та характеризує педагогічні інновації, демонструє* вміння їх практичного застосування у професійній діяльності.

РН8. *Описує* показники якості педагогічної діяльності, *аналізує* можливі впливи на них внутрішніх і зовнішніх чинників, *визначає* індивідуальні професійні потреби, шляхи покращення власної педагогічної майстерності, *обирає* ресурси для професійного розвитку впродовж життя.

РН9. *Демонструє* уміння класифікувати, упорядковувати і узагальнювати навчальний матеріал відповідно до умов освітнього процесу, потреб формування ключових компетентностей та інтегрованого навчання.

РН10. *Називає і аналізує* шляхи мотивації учнів до саморозвитку, *демонструє* вміння розробляти план практичної реалізації для формування адекватної позитивної самооцінки й я-ідентичності.

РН11. *Демонструє* уміння забезпечувати конструктивну та безпечну взаємодію з учасниками освітнього процесу.

РН12. *Знає та дотримується* умов функціонування безпечного та інклюзивного освітнього середовища.

РН13. *Демонструє* здатність діяти автономно і в команді.

РН14. *Демонструє* дотримання культури академічної доброчесності у власній діяльності та демонструє вміння формувати її в учнів.

РН15. *Демонструє* знання основних положень нормативно-правових документів щодо професійної діяльності, обґрунтовує необхідність використання інструментів демократичної правової держави у професійній, громадській діяльності та прийняття рішень на засадах поваги до прав і свобод людини в Україні.

РН16. *Інтегрує* знання основ теорії держави і права, публічного, приватного права у професійну діяльність, *проектуює* знання з основ правознавства на історичні події, процеси та явища сьогодення.

ПРН1. Застосовувати наукову критику до аналізу поглядів дослідників минулого, робити власні узагальнення щодо теоретичного і методичного рівня наукових праць з історії.

ПРН2. Знати і розуміти зміст основних напрямів і шкіл сучасної історичної науки, головних проблем у розвитку історіографії, основні аспекти теоретико-методологічного дискурсу усно історичних досліджень у просторі конструювання минулого.

ПРН3. Характеризувати існуючі парадигми історії української державності, її обумовленість та соціодинаміку на тлі світових державотворчих процесів.

ПРН4. Аналізувати правові та інституціональні виміри співробітництва України та ЄС, виявляти перспективи та наслідки сучасних інтеграційних процесів і місця в них України.

ПРН5. Орієнтуватися в міжнародному політичному житті, геополітичній обстановці, аналізувати суспільні явища й узагальнювати політичний досвід.

ПРН6. Здійснювати різні види планування освітнього процесу на різних етапах залежно від поставленої мети, індивідуальних особливостей учнів, особливостей діяльності закладу освіти.

ПРН7. Застосовувати для забезпечення суб'єкт-суб'єктного підходу в педагогічній діяльності навички координації та стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів, підтримування їх прагнення до саморозвитку, розкриття їх здібностей і пізнавальних можливостей.

ПРН8. Критично оцінювати достовірність, надійність інформаційних джерел, вплив інформації на свідомість і розвиток всіх учасників освітнього процесу, на прийняття рішень.

ПРН9. Використовувати безпечне освітнє електронне (цифрове) освітнє середовище для організації та управління освітнім процесом (у тому числі під час дистанційного навчання), організації групової взаємодії, зворотного зв'язку, спільного створення електронних (цифрових) освітніх ресурсів

ПРН10. Визначати оптимальні зміст і форми професійного розвитку, критерії

результативності власного навчання, працювати над саморозвитком та самовдосконаленням, активно долучатися до діяльності професійних спільнот.

ПРН11. Застосовувати в педагогічній діяльності наукові методи пізнання, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати та інтерпретувати результати, створювати моделі та вивчати їхню дієвість.

ПРН12. Здатність до соціальної взаємодії, займати активну громадянську позицію та робити усвідомлений вибір в умовах сучасного політичного плюралізму.

ПРН13. Здатність до практичного застосування нових ідей, пропозицій, освітніх практик з метою цілеспрямованого вдосконалення, безперервного і самоорганізованого навчання.

ПРН14. Здатність до співпраці та інтеграції в прагненні до мети спільно з іншими людьми, відомствами, організаціями, активної участі у командній роботі, безвідносно до фонових знань та бачень визначених завдань.

ПРН15. Здатність працювати результативно в групах, щоб локалізувати, отримати та опрацювати дані для вирішення завдання дослідження та брати відповідальність за організацію періодів роботи.

Компетентності, необхідні для виконання всіх трудових функцій за професійною кваліфікацією «Вчитель-магістр з історії та громадянської освіти закладу загальної середньої освіти» відповідно до вимог професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» від 29.08.2024 р.:

- повага до особистості здобувача освіти й визнання пріоритету його зацікавлень, досвіду, власного вибору, прагнень, ставлення у визначенні мети та організації освітнього процесу, підтримка пізнавального інтересу й наполегливості;

- забезпечення рівного доступу до освіти кожного здобувача освіти без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу на засадах інклюзивності й безбар'єрності;

- формування нетерпимості до корупції, дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності;

- становлення вільної особистості здобувача освіти, підтримка його самостійності, підприємливості, ініціативності, впевненості в собі;

- розуміння важливості розвитку мислення й пошанування істини;

- формування культури здорового способу життя здобувача освіти, створення умов для забезпечення його гармонійного фізичного та психічного розвитку, добробуту;

- створення безпечного, вільного від насильства й цькування освітнього середовища, у якому забезпечено атмосферу довіри;

- плекання в здобувачів освіти любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля; утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії здобувачів освіти між собою та з дорослими;

- формування в здобувачів освіти, громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови; формування української національної та громадянської ідентичності, готовності до захисту незалежності й територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів і суспільно-державних (національних) цінностей України;

- формування готовності здобувачів освіти виявляти свою громадянську позицію, що передбачає вміння аналізувати суспільне життя й ідентифікувати себе з українською нацією, суспільством, обстоювати права й свободи українського народу, готовності бути залученими до діяльності у сфері безпеки та оборони України.

Здобувач-практикант спільно з батьками, іншими законними представниками здобувачів освіти сприяє розвитку здібностей здобувачів освіти, формуванню в них навичок здорового способу життя, дбає про їхнє фізичне і психічне здоров'я; формує в здобувачів освіти усвідомлення необхідності додержуватися Конституції та законів України, поважати людську гідність і права людини, захищати суверенітет і територіальну цілісність України;

настановленням і особистим прикладом утверджує повагу до суспільної моралі та цінностей, зокрема правди, справедливості, рівності, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства; формує в здобувачів освіти прагнення до взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами.

Трудові функції:

A. Навчання здобувачів освіти предметів (інтегрованих курсів)

A1. Мовно-комунікативна компетентність.

A2. Предметно-методична компетентність.

A3. Інформаційно-цифрова компетентність.

Б. Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу

B1. Психологічна компетентність.

B2. Емоційно-етична компетентність.

B3. Компетентність педагогічного партнерства.

В. Участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища

V1. Інклюзивна компетентність.

V2. Здоров'язберезувальна компетентність.

Г. Проведення освітнього процесу

G1. Прогностична компетентність.

G2. Організаційна компетентність.

G3. Оцінювально-аналітична компетентність).

Д. Безперервний професійний розвиток

D1. Здатність до навчання впродовж життя).

II. СТРУКТУРА ТА ОБСЯГ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (ДИПЛОМНОЇ) РОБОТИ

Кваліфікаційна (дипломна) робота складається, як правило, з 3–4 розділів із двома-трьома підрозділами в кожній. Перший розділ кваліфікаційної роботи має назву «Стан наукової розробки проблеми» та поділений на три підрозділи.

Обсяг написаної кваліфікаційної (дипломної) роботи має становити 90–100 сторінок чистого тексту (без списку використаних джерел та літератури, а також додатків). Слід також звернути увагу, що обсяги кожного розділу і підрозділу мають бути приблизно рівними один одному. Заголовки розділів не повинні повторювати назву роботи, а підрозділів – назви розділів.

Зазначимо також, що до змісту слід вносити номери та назви розділів і підрозділів кваліфікаційної (дипломної) роботи із зазначенням відповідних сторінок (*зразок оформлення титульного листа дипломної роботи надано у Додатку 1*).

Зразок змісту кваліфікаційної (дипломної) роботи

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ	11
1.1. Історіографія проблеми	11
1.2. Джерельна база дослідження	19
1.3. Методологія та методи дослідження	26
РОЗДІЛ 2.	31
2.1	31
2.2	39
2.3	47
РОЗДІЛ 3.	48

3.1	48
3.2	56
3.3	64
РОЗДІЛ 4.	65
4.1	65
4.2	77
4.3	90
ВИСНОВКИ	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	106
ДОДАТКИ	130

Зазвичай основна частина кваліфікаційної роботи містить теоретичний та практичний розділи.

У теоретичному розділі розглядаються основні теоретичні аспекти проблеми, розглядаються концепції, проводиться аналіз сучасних поглядів на проблему у контексті завдань дослідження.

Варто проаналізувати нормативно-правову базу освітнього процесу відповідно до теми кваліфікаційної роботи, розглянути методику викладання теми в сучасній українській школі, визначити зв'язок предмету кваліфікаційної роботи з програмою шкільних відповідних дисциплін громадянської та історичної освітньої галузі, вказавши клас, тему, вимоги до засвоєння учнями навчального змісту.

У практичному розділі має бути викладено результати власного педагогічного дослідження і розкрито методику використання матеріалів дослідження у практичній роботі вчителя.

Здобувач може запропонувати форму вивчення досліджуваної проблеми в ЗЗСО з обґрунтуванням її ефективності для формування компетентностей школярів (різні форми уроків, екскурсія, факультатив, гурток тощо). Корисними будуть конкретні приклади використання окремих методів, технологій і прийомів.

Особливо цінним буде подання власної методичної розробки конспекту уроку (з історії України, всесвітньої історії, основ правознавства, громадянської освіти) або виховного заходу з теми кваліфікаційної роботи, інших дидактичних матеріалів, практичних рекомендацій тощо.

III. ВСТУПНА ЧАСТИНА КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (ДИПЛОМНОЇ) РОБОТИ

Однією з головних складових кваліфікаційної (дипломної) роботи є вступ. Ця невелика за обсягом частина текстової роботи, як правило, одна десята тексту, є науковим апаратом, інструментарієм дослідження, керівництвом до дії. Розробка вступу у чорновому варіанті на початку роботи надає дослідженню більш осмислений і цілеспрямований характер.

Вступ, як і всі основні частини тексту кваліфікаційної (дипломної) роботи, має свою структуру:

- актуальність теми дослідження;
- об'єкт та предмет дослідження;
- мета і завдання дослідження;
- хронологічні та територіальні рамки дослідження;
- методи дослідження;
- наукова новизна дослідження;
- практична значущість дослідження;
- апробація та публікації на тему дослідження;
- структура кваліфікаційної (дипломної) роботи.

Розглянемо структурні частини вступу докладніше.

Актуальність теми дослідження за обсягом для кваліфікаційної (дипломної) роботи має становити 1–1,5 сторінки друкованого тексту. Актуальність теми повинна визначити напрям дослідження на зміну існуючого положення з цього питання, або на встановлення будь-

якої залежності між проблемами та їх вирішенням. Висвітлення актуальності має бути аргументованим, але небагатослівним. Автору достатньо показати головне – суть проблемної ситуації, яка має вказувати на наявність факторів та причин, що зумовлюють необхідність дослідження наукової теми. Те, як студент вміє вибрати тему і наскільки правильно він цю тему розуміє та оцінює з погляду своєчасності та соціальної значущості, характеризує його наукову зрілість та професійну підготовленість.

У цілому, оцінка досліджуваної наукової теми може розглядатися за такими критеріями: «нерозроблена», «слабо розроблена», «недостатньо розроблена», що має підкріплюватися наявністю достатньої інформаційної бази. Але значення теми не повинно обґрунтовуватися лише малим ступенем її вивченості. Значним показником щодо дослідження проблеми може бути введення в науковий обіг нових або уточнення вже відомих фактів, узагальнення матеріалів, необхідний вибір інших нових методологічних підходів або принципів наукового пізнання тощо. Обґрунтування теми передбачає також її зв'язок із суміжними сферами знань, запровадженням нових понять, термінів, визначень.

Для обґрунтування актуальності теми дослідження необхідно вибрати нерозроблені чи недостатньо розроблені наукові проблеми та відповісти на запитання: «Який стан досліджуваного питання історії на цьому етапі наукового знання і яким він має бути? Навіщо ці проблеми слід розв'язувати? Кому це цікаво та потрібно? Що дасть дослідження для сучасного історичного знання і чим воно може бути корисним для майбутнього?».

Обов'язковим елементом вступу є формулювання об'єкта та предмета дослідження. Об'єкт та предмет дослідження як категорія наукового процесу співвідносяться між собою як загальне та часткове.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію та обране для вивчення, носій досліджуваної проблеми. До об'єкта входить вся сукупність зв'язків, відносин, видів діяльності, властивостей, які об'єктивно існують у джерельній базі дослідження та мають відношення до проблематики наукових пошуків. Для розширення чи звуження об'єкта необхідне вагоме обґрунтування, про що має бути вказано у вступі роботи.

Предмет дослідження – це те, що знаходиться в межах обраного об'єкта дослідження. Це предметна область, що включає в себе ті сторони та властивості об'єкта, які у найбільш повному вигляді виражають досліджувану проблему (приховують у ній протиріччя) та підлягає вивченню. Саме на предмет дослідження спрямована основна увага студента, саме предмет визначає тему випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи, яка позначається на титульному аркуші як заголовок.

Мета дослідження – це ідеальне уявлення кінцевого результату, те, чого потрібно досягти. Формулювання мети обов'язково має узгоджуватися з назвою роботи. У її визначенні зазвичай використовують низку стандартних початкових слів: «обґрунтувати», «розробити», «виявити», «комплексно проаналізувати» тощо. Мету корисно сформулювати у вигляді загальної тези, в якій встановлюється, що автор передбачає показати і довести в роботі.

Завдання дослідження. Мета належить до стратегічних параметрів дослідження і веде за собою постановку тактичних завдань, що визначають шляхи та методи, засоби та прийоми вирішення проблем, які планується виконати в ході роботи. Завдання повинні відображати шляхи досягнення поставленої мети. Їх зміст впливає зі змісту розділів кваліфікаційної (дипломної) роботи. Завдання формують у формі переліку, використовуючи низку стандартних початкових слів: «вивчити», «уточнити», «описати», «розглянути», «встановити», «виявити», «сформулювати», «розробити» тощо.

Хронологічні рамки – це певні часові межі історичного дослідження. Як правило, вони фіксуються у назві роботи, але у вступі необхідно аргументувати їх вибір. Якщо в центрі дослідження лежить якась подія, то хронологічними рамками буде її початок і закінчення. Отже, хронологічні межі поділяються на нижню та верхню рамки. Нижня рамка – це початок події, а верхня – його закінчення. Особливо важливо аргументувати нижню та верхню межі хронологічних рамок, якщо в назві дослідження вони визначені без вказівки точної дати: наприклад, «наприкінці XIX – на початку XX ст.» або «середина 1960-х – середина 1980-х рр.».

Відсутність переконливого пояснення того, чому ці роки є рубіжними для предмета дослідження, що розглядається, показують наукову неспроможність автора і різко знижують якість роботи.

Територіальні рамки дослідження. Однією з найважливіших характеристик наукової роботи є територіальні (географічні) рамки дослідження. Це поняття передбачає опис у кваліфікаційній (дипломній) роботі історичних та територіальних кордонів, що розглядаються у дослідженні історичних подій. Територіальні межі наукового дослідження зазвичай визначаються темою роботи і конкретизуються у випадку, якщо для конкретизації території історичних подій, що розглядаються, потрібні додаткові роз'яснення. Зазвичай необхідність таких роз'яснень пов'язана зі зміною як назв, так і меж адміністративно-територіальних одиниць в історичному аспекті.

Методи дослідження. У цій частині вступу студент має вказати основні принципи та методи наукового дослідження, покладені в основу дослідницької роботи.

Принцип – це основне правило, якого необхідно дотримуватись вивчаючи всі явища і події в історії. До основних принципів наукового історичного дослідження належать:

- *принцип об'єктивності*, який передбачає відтворення історичної дійсності з опорою на справжні факти і знання об'єктивних закономірностей історичного розвитку;

- *принцип детермінізму* – науковий підхід, згідно з яким всі явища не випадкові, а мають причину, обумовлені певними передумовами, і вся дійсність постає як сплетіння причинно-наслідкових зв'язків;

- *принцип історизму* – це принцип, який вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій з урахуванням конкретних хронологічних рамок і конкретної історичної обстановки. При цьому потрібно розглядати історичне явище в розвитку, тобто враховувати, які причини породили його, як воно сформувалося і як видозмінювалося з часом;

- *принцип соціального підходу* – це принцип, який передбачає необхідність враховувати інтереси, традиції та психологію певних класів, станів, соціальних верств і груп. Цей принцип зобов'язує співвідносити інтереси класові і вузько групові із загальнолюдськими, враховуючи суб'єктивний момент у практичній діяльності урядів, партій, осіб;

- *принцип альтернативності* – це принцип, який допускає можливість багатоваріантного історичного розвитку. Керуючись ним, дослідник створює моделі альтернативного розвитку шляхом зіставлення з аналогічними явищами світової історії, визначає ступінь ймовірності здійснення тієї чи іншої події.

Далі у вступі до курсової та кваліфікаційної (дипломної) роботи студенту потрібно виділити, а у відповідному розділі роботи ще й проаналізувати, три групи **методів**: загальнонаукові, спеціально-історичні та міждисциплінарні.

До загальнонаукових методів належать:

- *Аналіз* (від грец. – розкладання, розчленування) – метод, що передбачає поділ досліджуваного об'єкта або явища на окремі частини і визначення властивостей окремого елемента;

- *Синтез* (від грец. synthesis – з'єднання) – метод об'єднання розрізнених елементів у єдине ціле на підставі того чи іншого закону, будь-яких принципів чи закономірностей, за допомогою якого отримують повну картину явища загалом;

- *Індукція* (від лат. – наведення) – шлях пізнання від поодиноких фактів до загального стану – висновку;

- *Дедукція* (від лат. «deduction» – виведення) – метод виведення із загального стану поодиноких фактів та формулювання на їх основі приватних висновків;

- *Аналогія* (від грец. – відповідність, подібність) – метод отримання знань про предмети на основі їх порівняння та встановлення між ними подібності за тими чи іншими ознаками, внаслідок чого робляться припущення про відповідність, сумісність та інші характеристики об'єктів, що вивчаються, метод перенесення властивостей одного предмета на інший за рівнем подібності;

- *Моделювання* – метод дослідження, при якому об'єкт, який цікавить дослідника, заміщується іншим об'єктом, що знаходиться у відношенні подібності до першого об'єкту;
- *Абстрагування* (від лат. «abstractio» – відволікання, відділення) – це розумова діяльність, спрямована на отримання абстракцій – ідеальних (не існуючих насправді) предметів, якими можуть бути окремо взяті уявлення, категорії, поняття, теорії тощо, так і їх системи;
- *Узагальнення* – формулювання висновків, закономірностей та законів з фактів, аналізів подій та явищ.

Серед спеціальних методів історичного дослідження студенту слід вказати:

- *хронологічний метод* – розгляд зв'язку різних явищ у різних часових проміжках у порядку хронології;
- *історичний (історико-хронологічний) метод* – метод, який ґрунтується на виявленні історичних фактів у їхній хронологічній послідовності та логічній закономірності побутування в контексті зародження, розвитку, згасання та вмирання чи переродження явища;
- *синхроністичний метод* – розгляд зв'язку явищ в одному часовому проміжку;
- *порівняльний метод* – розгляд та порівняння різних історичних явищ та виявлення загальних ознак;
- *типологічний метод* – метод, заснований на зіставленні, який дозволяє виявити групи схожих явищ і процесів, що досягається за допомогою схематичного відображення конкретно-історичної реальності у вигляді логічних моделей – так званих «ідеальних типів»;
- *Структурний метод* (від лат. «structura» – будова, розташування) – метод, заснований на виявленні стійких зв'язків усередині системи, що забезпечують збереження її основних властивостей;
- *Системний метод* – метод, який виходить з розуміння системи як сукупності взаємопов'язаних елементів; передбачає розгляд кількох головних завдань: виокремлення елементів, які входять в систему; аналіз характеру відносин між елементами (горизонтальні, ієрархічні); вивчення взаємодії системи з зовнішнім середовищем;
- *Історико-діахронний метод* – сукупність теоретичних принципів, прийомів та процедур, спрямованих на вивчення сутнісно-часових змін історичної реальності.

Також у кваліфікаційних (дипломних) роботах під час дослідження кількісних сторін історичного процесу використовується *міждисциплінарний статистичний (кількісний, математичний) метод*. Робота з кількісними показниками дозволяє виявити протяжність, поширеність, темпи розвитку та інші сторони історичного процесу.

Тільки за умови дотримання і поєднання всіх принципів і методів пізнання можуть бути забезпечені науковість та достовірність у висвітленні минулого.

Наступна частина вступу є експертно-оціночними положеннями дослідницької роботи і, як правило, пишеться після завершення роботи. Вона є своєрідною самооцінкою характеру наукової діяльності за результатами дослідження, які визначають такі параметри: новизна результатів дослідження, тобто оригінальність отриманих результатів; практична цінність результатів дослідження; апробація та публікації; структура текстового об'єкта із достатньою бібліографією та додатками за темою.

Наукова новизна навчально-наукового дослідження визначається на основі виявлення відмінності рис конкретної роботи від праць на аналогічну тематику. Новизна дослідження може розглядатися за такими параметрами – «*вперше*» або «*повніше розглянуті*»:

- оригінальність постановки проблеми;
- наукове обґрунтування актуальності теми;
- виявлення нових історичних, біографічних та інших фактів;
- предмет дослідження раніше не вивчався, був вивчений недостатньо, на цю тему в предметі дослідження зроблено фактологічні, аналітичні, теоретичні, понятійно-термінологічні та інші доповнення;
- запровадження нових наукових понять, категорій, обґрунтування термінів;
- глобальність мети, масштабність завдань, поставлених у дослідженні;
- методи дослідження раніше не застосовувалися у роботі з цих проблем, теми.

Описуючи новизну навчально-наукового дослідження слід підкреслити, наприклад, що *«на відміну від..., автором встановлено..., виявлено..., проаналізовано..., обґрунтовано..., запропоновано..., розвинуто уявлення..., доповнено..., узагальнено..., типологізовано..., класифіковано ...»* тощо.

Новизна та самостійність є суттєвими критеріями оцінки якості курсової та кваліфікаційної (дипломної) роботи. Новизна не повинна довільно вигадуватись або безпідставно декларуватися, вона має бути підтверджена необхідними положеннями текстового об'єкта.

Практична цінність наукового дослідження. Прикладне значення курсової та кваліфікаційної (дипломної) роботи полягає у перерахуванні тих галузей наукового знання, навчальної діяльності або організаційних установ (музей, школа, ЗВО, громадські організації тощо), спеціалістів гуманітаріїв та інших категорій професіоналів, де результати дослідження можуть використовуватись. Також можуть бути зазначені проблеми, які виявились у ході дослідження та до яких надалі можуть звернутися інші дослідники.

Апробація результатів дослідження містить перелік виступів студента на краєзнавчих, регіональних, всеукраїнських та міжнародних конференціях, результати яких зафіксовані у формі тез чи текстів доповідей, повідомлень у збірниках наукових праць. **Публікації на тему наукового дослідження** перераховуються згідно з вимогами до бібліографії.

Відповідно до вимог написання та захисту кваліфікаційних (дипломних) робіт студентами спеціальності «Історія та археологія» факультету політичних наук Чорноморського національного університету імені Петра Могили, без наявності апробації результатів дослідження та публікацій на тему дослідницької роботи, студент не допускається до захисту.

Крім того, наявність апробації та публікацій впливає на оцінку, яку може отримати студент-магістр на захисті. Важливо запам'ятати:

– Якщо студент претендує на оцінку *«відмінно» (90–100 балів)*, він має опублікувати:

1) одну статтю з теми кваліфікаційної (дипломної) роботи у фаховому українському журналі;

2) одні тези матеріалів краєзнавчої, регіональної або всеукраїнської конференції;

3) одні тези матеріалів міжнародної конференції, опубліковані *англійською мовою*.

– Якщо студент претендує на оцінку *«добре» (75–89 балів)*, він має опублікувати:

1) одну статтю з теми кваліфікаційної (дипломної) роботи у фаховому українському журналі;

2) одні тези матеріалів краєзнавчої, регіональної або всеукраїнської конференції.

– Якщо студент претендує на оцінку *«задовільно» (60–74 бали)*, він має опублікувати: одну статтю з теми кваліфікаційної (дипломної) роботи у фаховому українському журналі, або одні тези матеріалів краєзнавчої, регіональної, всеукраїнської конференції, або одні тези матеріалів міжнародної конференції, опубліковані англійською мовою.

В останньому абзаці вступу **«Структура кваліфікаційної (дипломної) роботи»** слід зазначити, що вона відповідає поставленій меті та визначеним завданням і складається з переліку умовних скорочень, вступу, вказати кількість розділів основної частини (кількість підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (вказати кількість позицій) і додатків (вказати кількість позицій). Наприкінці абзацу треба вказати загальний обсяг дослідження, а також обсяг основного тексту роботи.

Таким чином, констатуємо, що зі вступу до кваліфікаційної (дипломної) роботи починається знайомство наукового керівника, рецензента, викладачів кафедри історії та членів Екзаменаційної комісії з навчально-науковим дослідженням. Від враження, яке воно справляє, часто залежить загальна оцінка праці. Положення вступу є керівними для написання основного тексту дослідження та мають бути підтвердженими у заключній частині кваліфікаційної (дипломної) роботи.

IV. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ

Найважливішою стадією роботи над кваліфікаційною (дипломною) працею є ознайомлення з критичною або теоретичною науковою літературою, що є з цього питання, у ході якого стає зрозумілим ступінь вивченості проблеми. Таким чином, першим кроком до написання роботи має бути збір та критичний аналіз історіографії. Для цього студентам насамперед слід повторити пройдений у попередні роки курс «Українська історіографія».

Під час підготовки кваліфікаційної (дипломної) роботи використовуються монографії, збірники наукових праць, збірники наукових статей, матеріали науково-практичних, краєзнавчих, всеукраїнських, міжнародних конференцій, статті в періодичній пресі, довідники, словники, автореферати та дисертації, а також матеріали інформаційної мережі інтернет та електронних баз даних. Необхідно залучати наукові праці не лише українських, а й іноземних авторів.

Для того, щоб охопити основну літературу за обраним напрямом дослідження, під час роботи в бібліотеці використовується два найбільш поширених види каталогів (складених у певному порядку переліку літературних джерел): систематичний і алфавітний. У першому література розташована з проблем або за науками, у другому – за алфавітом (прізвищем автора або назвою колективної монографії, підручника або навчального посібника). Поряд з цими джерелами можна звернутися до довідково-бібліографічних вказівників, електронних бібліотечних каталогів, інформації про нову літературу і рецензії на неї, а також до довідкового та бібліографічного апарату книг, наявних у розпорядженні самого дослідника.

Зазвичай процес вивчення літератури здійснюється у два етапи.

Перший етап. Коли вибрано тему і, можливо, підібрано перші матеріали, студент вивчає наукові роботи, які створюють базу для з'ясування суті питання та його аналізу.

Другий етап. Критичний аналіз літератури, її класифікація за періодами за проблемно-хронологічним принципом. Як правило, у наукових роботах на історичну тематику, виділяється три основні періоди вивчення проблеми у працях вітчизняних авторів:

- 1) імперський (кінець XVIII – початок XX ст.);
- 2) радянський (1920–1980-ті рр.);
- 3) сучасний (1991 р. – до сьогодні).

Якщо хронологічні рамки наукового дослідження охоплюють, наприклад, вивчення радянського періоду історії України, відповідно їх буде два. У свою чергу, кожен період може бути поділений на хронологічні етапи, у кожному з яких може бути виділено окрему проблему за темою роботи.

Праці українських дослідників можуть не висвітлювати всі поставлені у роботі питання, тому студенту важливо проаналізувати ще й роботи іноземних авторів та виділити їх в окрему групу історіографічного аналізу.

Важливо відзначити, що в історіографії не тільки перераховуються всі попередні та відомі автору дослідження на тему, але й відображаються основні етапи вивчення проблем, розглядаються різні точки зору вчених, дається критична оцінка їх працям, тобто матеріали систематизуються та поділяються на групи, підгрупи, відповідно до тих чи інших критеріїв відбору, наприклад, за хронологією, важливістю проблем, новизною, теоретичною, методологічною чи практичною значимістю.

Розглядаючи ступінь вивченості питань теми необхідно виявити вміння вести пошуки необхідної літератури загального, галузевого та спеціального характеру, звернувши особливу увагу на виявлення новітніх публікацій з проблеми дослідження. При цьому необхідним є вміння об'єктивно аналізувати наукові праці, порівнюючи їх, групуючи з тієї чи іншої точки зору на основі хронологічного чи проблемного принципу, виділяючи характерні етапи розробки питань. Критично оцінюючи позиції авторів з досліджуваних питань, визначаючи специфіку методів дослідження тих чи інших вчених, шкіл, наукових напрямів, узагальнюючи досягнення та позначаючи невирішені чи недостатньо висвітлені питання, автор дослідження ніби встановлює межу між відомим та невідомим на цю тему. Нагромадження фактів, кількісних даних, формулювань, точок зору різних вчених істориків тощо – дуже важлива ланка у процесі

роботи над науковою працею, оскільки фактична частина становить основу, на якій будується все дослідження.

Важливим джерелом пошуку в час інформаційних технологій став інтернет. Краще брати інформацію зі спеціалізованих ресурсів (сайти наукових журналів, наукових бібліотек, архівів, науково-аналітичних центрів тощо). Слід звернути увагу на домен, на якому зареєстрований сайт, на автора розміщеного матеріалу, на своєчасність оновлення інформації на сайті.

Також звернемо увагу, що під час аналізу літератури необхідно витримувати шанобливість та доброзичливість тону щодо авторів праць, бо слід бути вдячними попередникам за надану інформацію, навіть якщо з їхніми положеннями не згоден. Потім, як правило, підходять до висновків про недостатність висвітлення досліджуваних проблем або неспроможність старого знання у світлі виявлення нових фактів, а також про важливість, актуальність і необхідність подальшого дослідження, яке слід продовжити на новому рівні, можливо на основі праць якогось відомого вченого.

Таким чином, продемонструвавши обізнаність в інформації з досліджуваної теми, автор наукової праці у висновку повинен констатувати ступінь вивченості проблем, пов'язаних з темою, і зробити заявку на передбачуване вирішення питань.

Також порадимо студенту під час написання наукової роботи не шкодувати часу на конспектування літератури. Добре виконаний конспект – це такий самий гідний примірник особистої бібліотеки, як і книга, ним можна користуватися і після того, як робота написана та успішно захищена. Конспекти можуть складатися в письмовій та електронній формі (у цьому випадку для кожного літературного джерела потрібно створити окремий файл і внести в нього дані за всіма правилами підготовки конспекту). Правила такі:

1. Необхідно точно вказувати прізвище та ініціали автора (якщо можливо, повністю його ім'я та по батькові, що особливо важливо, коли прізвище не відмінюється).

2. Потрібно точно вказувати назву роботи та вихідні дані (місце, назву видання та рік), відзначати загальну кількість сторінок. Якщо матеріал взято з періодичного видання, то зазначаються назва газети чи журналу, дата виходу (рік, число, місяць чи номер для газети, рік та номер для журналу), сторінки статті з журналу, тижневика, газети тощо).

3. Витяги з книги або статті можуть бути точними та неточними (скороченими або у переказі). Краще вибрати позначки для того та іншого випадку та користуватися ними, щоб убезпечити себе від неточного цитування.

4. Обов'язково потрібно вказувати, з якої сторінки зроблено виписку, оскільки прочитана література в тексті курсової та кваліфікаційної (дипломної) роботи буде згадуватися і цитуватися.

5. Закінчена бібліографія подається на перегляд науковому керівнику і за необхідності може бути відкоригована.

Наступним найскладнішим етапом у написанні наукової роботи є збір та критичний аналіз джерельної бази. На підставі вивченого у попередні роки курсу «Історичне джерелознавство» студенту слід згадати, що до історичних джерел належать усі залишки матеріальної культури минулого. Класифікуються джерела за типами, видами та родами. За типами джерела поділяються на речові, усні, зображальні, лінгвістичні і писемні. У наукових роботах використовуються переважно писемні джерела, які за видовою класифікацією поділяються на документальні і наративні. Виходячи з теми наукового дослідження, студент може опрацювати і застосувати в роботі й інші типи і види джерел. Аналітичний рівень роботи зростає, якщо у роботі будуть використані також нетрадиційні джерела, такі як усні інтерв'ю, фоно- та фотодокументи тощо. Так само як і історіографія, наявна джерельна база має бути класифікованою.

Працюючи на цьому етапі над дослідженням теми, студент має відшукати, опрацювати, систематизувати і класифікувати 20–30 джерел в такі групи (залежно від теми дослідження групи можуть змінюватися):

1. Неопубліковані (архівні) джерела.

2. Опубліковані (друковані) джерела:

- а) нормативно-правові документи;
- б) документація органів місцевого самоврядування;
- в) статистичні матеріали;
- г) довідкові видання.

3. Археографічні публікації.

4. Картографічні матеріали.

5. Наративні джерела:

- а) літописи;
- б) спогади, записки, щоденники;
- в) листування (епістолярна спадщина).

6. Періодика.

Після ознайомлення з основними науковими працями та історичними документами з проблеми доцільно переходити до роботи в архівах. Ця стадія наукового дослідження дуже важлива і багато в чому визначає новизну дослідження. Відбір неопублікованих джерел здійснюється під час ознайомлення з путівниками та описами фондів державних обласних архівів, у тому числі Державного архіву Миколаївської області (офіційний сайт: <http://mk.archives.gov.ua/aboutus.html>).

Пам'ятка роботи з документами Державного архіву Миколаївської області.

Коли ви увійшли на офіційний сайт архіву, зліва в колонці знайдіть рубрику «Науково-довідковий апарат», за допомогою якого ви зможете ознайомитися з путівником, анотованими реєстрами Державного архіву Миколаївської області, фондами та описами фондів імперського (до 1917 р.), радянського (1917–1990 рр.) періодів та періоду незалежності (з 1991 р.). У представлених на сайті фондах та описах ви зможете знайти номери і назви справ з теми наукового дослідження, які потрібно виписати. Потім методист кафедри історії оформить офіційний лист за підписом ректора ЧНУ імені Петра Могили до Державного архіву Миколаївської області із проханням дозволити вам працювати в архіві за темою вашого дослідження. Наступна робота з архівними справами вже відбувається безпосередньо в самому архіві. За бажанням студент може знайти потрібну йому інформацію на офіційних сайтах інших державних архівів всіх областей України.

Фіксування історичного матеріалу можна вести або у вигляді записів у зошиті, або у вигляді окремих карток з виписками. І в тому, і в іншому випадку необхідно вказувати вихідні архівні дані (номер фонду, опису, назву справи, рік/роки справи, кількість аркушів).

Приклад:

Державний архів Миколаївської області (ДАМО). Ф. Р–17 Уповноважений Українського Червоного Хреста по Миколаївській губернії, м. Миколаїв, 1922 р. Оп. 1. Спр. 1. Листування з установами та організаціями губернії про заходи та способи медичної та продовольчої допомоги голодуючим громадянам, 1922, 327 арк.

Опубліковані джерела вже є надрукованими і, як правило, містяться в окремих виданнях, які мають назву «Збірники документів і матеріалів», що полегшує роботу з джерельною базою наукового дослідження. Студенту слід ретельно опрацювати бібліотечні каталоги і знайти дотичні до їхньої теми збірники документів і матеріалів.

Знайомлячись із джерелами, слід враховувати ступінь достовірності викладеного у них матеріалу. Для цього необхідно звертати увагу на характер джерела (документ: закон, указ, розпорядження, інструкція, звіт тощо; газетна стаття; особистий лист; спогади, щоденники тощо), час і місце публікації документа (вітчизняна або зарубіжна; імперський, радянський чи сучасний період історії України тощо).

Під час роботи з джерелами також необхідно враховувати той суб'єктивний вплив, який він надає на оціночні судження історика. Поряд з відомостями про певні події, в документах минулого представлені оціночні судження, які можуть впливати на висновки сучасного дослідника.

Завершивши вивчення літератури та джерел, слід провести систематизацію отриманих матеріалів, зіставити їх, встановити, чи не мають вони суперечностей, а якщо такі є, спробувати

визначити, чим вони викликані, і сформулювати своє судження про тему в цілому та окремі її аспекти.

Також варто зазначити, що вивчення наукових праць та різного роду джерел триває в ході всього дослідження. Нові виявлені факти спонукають по-новому продумувати та оцінювати зміст вже вивченої літератури і документів, стимулюють увагу до питань, на які раніше не було звернено належної уваги, дозволяють рефлексувати аналітичну діяльність самого дослідника. Ґрунтовна документальна база наукової роботи є важливою умовою об'єктивності і глибини дослідження.

V. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ

Окремий підрозділ 1.3 у кваліфікаційній (дипломній) роботі присвячений теоретико-методологічній базі дослідження. Методологія та проблеми, що з нею пов'язані, є найскладнішими питаннями у сучасних суспільних, в тому числі гуманітарних, науках. Уміння застосовувати різні методи та їх комбінації під час проведення наукового дослідження, постановка проблеми й вибір відповідних підходів, складають методологію наукового дослідження.

Під час написання цього підрозділу кваліфікаційної роботи студенту слід визначити основні принципи і методи дослідження, а також нові наукові підходи або концептуальні положення, покладені в основу дослідницької роботи. У результаті їхнього аналізу формується авторська концепція, робляться узагальнення та висновки. Звернемо увагу, що зазначені у вступі принципи і методи дослідження у відповідному розділі або підрозділі мають бути розкриті згідно з темою вашої наукової праці.

Розпочати вивчення теоретико-методологічної бази дослідження радимо з опанування наукових **підходів**, які визначають основний шлях рішення поставленого досліджуваного завдання. Серед таких пропонуємо проаналізувати (виходячи з теми наукової роботи):

- *історичний підхід*, що дає змогу дослідити виникнення, формування і розвиток досліджуваної проблеми у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей;

- *цивілізаційний підхід*, який зорієнтований на сприйняття історичного поступу як багатовимірного поліцентричного процесу в рамках єдиної людської цивілізації, направлений на дослідження суспільства у всій багатогранності виявів його життя та існування;

- *ціннісний підхід* – в історичній науці виходить із того, що у світовій історії існують певні загальновизнані досягнення культури, які становлять безумовні цінності для людського буття. Тобто всі факти і дії минулого можна оцінювати, співвідносячи їх із такими досягненнями і, виходячи з цього, виносити оцінне судження. Серед них можна виділити цінності релігії, держави, права, моральності, мистецтва, науки;

- *модернізаційний підхід*, в якому історія розглядається у процесі вдосконалення, поліпшення або поновлення;

- *комплексний та інтегральний (системний) підходи* – вимагають вивчення проблеми на різних рівнях: на першому, як правило, відбувається вивчення загальної державної політики уряду щодо поставленого питання; на другому – конкретизуються певні регіональні особливості, робляться узагальнення та пояснюються взаємозумовленості їх у функціональній цілісності системи;

- *регіональний підхід* – дає змогу розглянути поставлену проблему в межах окремого регіону України або іншої держави як певного територіального соціуму в історико-культурному контексті з урахуванням його господарської та культурної однорідності;

- *гендерний підхід* – напрямок в історичних дослідженнях, предметом вивчення якого є система відносин і взаємодій, що стратифікує суспільство за ознакою статі. Гендерна історія включає в себе історію жінок (історичну фемінологію), історію чоловіків (історичну андрологію), історію квір-спільнот і частково історію сексуальної культури;

- *історія повсякденності (або мікроісторія)* – підхід, за допомогою якого вивчається

сфера людської буденності в її історико-культурних, політико-подійних, етнічних, конфесійних та інших повсякденних контекстах.

Методологія дослідження базується на **принципах** – основних правилах, яких необхідно дотримуватись під час вивчення всіх явищ і подій в історії. До основних принципів наукового історичного дослідження належать:

- *принцип об'єктивності*, який передбачає відтворення історичної дійсності з опорою на справжні факти і знання об'єктивних закономірностей історичного розвитку;

- *принцип детермінізму* – науковий підхід, згідно з яким всі явища не випадкові, а мають причину, обумовлені певними передумовами, і вся дійсність постає як сплетіння причинно-наслідкових зв'язків;

- *принцип історизму* – це принцип, який вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій з урахуванням конкретних хронологічних рамок і конкретної історичної обстановки. При цьому потрібно розглядати історичне явище в розвитку, тобто враховувати, які причини породили його, як воно сформувалося і як видозмінювалося з часом;

- *принцип соціального підходу* – це принцип, який передбачає необхідність враховувати інтереси, традиції та психологію певних класів, станів, соціальних верств і груп. Цей принцип зобов'язує співвідносити інтереси класові і вузько групові із загальнолюдськими, враховуючи суб'єктивний момент у практичній діяльності урядів, партій, осіб;

- *принцип альтернативності* – це принцип, який допускає можливість багатоваріантного історичного розвитку. Керуючись ним, дослідник створює моделі альтернативного розвитку шляхом зіставлення з аналогічними явищами світової історії, визначає ступінь ймовірності здійснення тієї чи іншої події.

Після розкриття принципів студенту слід проаналізувати загальнонаукові, спеціально-історичні та міждисциплінарні методи дослідження.

До загальнонаукових методів належать:

- *аналіз* (від грец. *розкладання, розчленування*) – метод, що передбачає поділ досліджуваного об'єкта або явища на окремі частини і визначення властивостей окремого елемента;

- *синтез* (від грец. *з'єднання*) – метод об'єднання розрізнених елементів у єдине ціле на підставі того чи іншого закону, будь-яких принципів чи закономірностей, за допомогою якого отримують повну картину явища загалом;

- *індукція* (від лат. *наведення*) – шлях пізнання від поодиноких фактів до загального стану – висновку;

- *дедукція* (від лат. *виведення*) – метод виведення із загального стану поодиноких фактів та формулювання на їх основі часткових висновків;

- *аналогія* (від грец. *відповідність, подібність*) – метод отримання знань про предмети на основі їх порівняння та встановлення між ними подібності за тими чи іншими ознаками, внаслідок чого робляться припущення про відповідність, сумісність та інші характеристики об'єктів, що вивчаються; метод перенесення властивостей одного предмета на інший за рівнем подібності;

- *моделювання* – метод дослідження, при якому об'єкт, який цікавить дослідника, замінюється іншим об'єктом, що знаходиться у відношенні подібності до першого об'єкту;

- *абстрагування* (від лат. *відволікання, відділення*) – це розумова діяльність, спрямована на отримання абстракцій – ідеальних (не існуючих насправді) предметів, якими можуть бути окремо взяті уявлення, категорії, поняття, теорії тощо, так і їх системи;

- *узагальнення* – формулювання висновків, закономірностей та законів з фактів, аналізів подій та явищ.

Серед спеціальних методів історичного дослідження студенту слід проаналізувати:

- *хронологічний метод* – розгляд зв'язку різних явищ у різних часових проміжках у порядку хронології;

- *історичний (історико-хронологічний) метод* – метод, який ґрунтується на виявленні історичних фактів у їхній хронологічній послідовності та логічній закономірності побутування

в контексті зародження, розвитку, згасання та вмирання чи переродження явища;

– *синхроністичний метод* – розгляд зв'язку явищ в одному часовому проміжку;

– *порівняльний метод* – розгляд та порівняння різних історичних явищ та виявлення спільних ознак;

– *типологічний метод* – метод, заснований на зіставленні, який дозволяє виявити групи схожих явищ і процесів, що досягається за допомогою схематичного відображення конкретно-історичної реальності у вигляді логічних моделей – так званих «ідеальних типів»;

– *структурний метод* (від. лат. «structura» – «будова, розташування») – метод, заснований на виявленні стійких зв'язків усередині системи, що забезпечують збереження її основних властивостей;

– *системний метод* – метод, який виходить з розуміння системи як сукупності взаємопов'язаних елементів; передбачає розгляд кількох головних завдань: виокремлення елементів, які входять у систему; аналіз характеру відносин між елементами (горизонтальні, ієрархічні); вивчення взаємодії системи з зовнішнім середовищем;

– *історико-діахронний метод* – сукупність теоретичних принципів, прийомів та процедур, спрямованих на вивчення сутнісно-часових змін історичної реальності.

Також у кваліфікаційних (дипломних) роботах під час дослідження кількісних сторін історичного процесу використовується *міждисциплінарний статистичний (кількісний, математичний) метод*. Робота з кількісними показниками дозволяє виявити протяжність, поширеність, темпи розвитку та інші сторони історичного процесу.

Тільки за умови дотримання і поєднання всіх наукових підходів, принципів і методів пізнання можуть бути забезпечені об'єктивність, науковість і достовірність у висвітленні минулого.

VI. ПРОЦЕС НАПИСАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (ДИПЛОМНОЇ) РОБОТИ

Процес написання кваліфікаційної (дипломної) роботи включає, як правило, сім етапів:

- 1) вибір та затвердження теми, обґрунтування її актуальності;
- 2) пошук, збір, опрацювання, аналіз літератури та джерел;
- 3) обробка отриманої інформації та на її основі створення концепції досліджуваного питання;
- 4) складання плану роботи;
- 5) написання тексту дослідження;
- 6) оформлення курсової чи кваліфікаційної (дипломної) роботи відповідно до встановлених вимог;
- 7) доопрацювання та виправлення чернетки з урахуванням зауважень наукового керівника.

Методичні рекомендації щодо вибору та затвердження теми, аналізу літератури та джерел, методологічної бази кваліфікаційного (дипломного) дослідження, а також складання плану роботи та написання вступу були надані у попередніх розділах. У цьому розділі ми детальніше зупинимося на рекомендаціях до написання основного тексту вашої наукової праці.

Насамперед, звернемо увагу, що складений план наукової роботи може змінюватися і вдосконалюватися практично до закінчення дослідження. Наявність плану дисциплінує студента, дозволяє реалізувати поставлені цілі та завдання, уникнути непотрібного відволікання під час збору матеріалу. Разом із науковим керівником студенту необхідно розпланувати дії щодо виконання наукового дослідження, а також назвати деякі розділи вашої роботи. Необхідно також визначити, скільки підрозділів допоможуть розкрити тему дослідження. План має бути логічним, закінченим, відбивати весь обсяг вивченого матеріалу, не містити повторів. Слід зазначити, що структурно-змістовний план, вступ, тексти розділів і підрозділів, а також висновки мають бути у повній логічно-смісловій відповідності один з одним і впливати одне з одного.

Обробка зібраного матеріалу (літератури та джерел) полягає в систематизації його за розділами і підрозділами роботи. Приступаючи до аналізу фактів та ідей, студент має обрати методи дослідницької діяльності, які відповідають характеру зібраного матеріалу та цілям кваліфікаційного (дипломного) дослідження. У результаті аналізу формується авторська концепція, робляться узагальнення та висновки. Зібраний фактологічний матеріал є лише підставою, на основі якої будуються міркування та робляться самостійні висновки. За необхідності на цьому етапі роботи уточнюється план.

Спочатку пишеться чорновий варіант наукової роботи. Після його обговорення з науковим керівником вносяться необхідні зміни. Після доопрацювання робота оформляється відповідно до загальноприйнятих вимог. Науковий керівник оцінює завершену працю і робить письмовий висновок (відгук).

У процесі підготовки кваліфікаційної (дипломної) роботи студент має право звертатися до свого наукового керівника, який зобов'язаний надавати студенту необхідну допомогу у розробці структури роботи та у визначенні послідовності її написання, рекомендувати основну та додаткову літературу, довідкові та архівні матеріали, наративні джерела тощо, проводити консультації зі студентом, контролювати хід виконання роботи.

Як і текстовий об'єкт загалом, кожен розділ і підрозділ повинні мати свій вступ з позначенням основних проблем, які в них будуть розглядатися. Потім слідує логічно збудований, з дотриманням змістовно-сміислової послідовності, виклад матеріалу дослідження. Обґрунтованість доказів, описів, пояснень, які потрібні під час викладу матеріалу, мають бути переконливими та логічними. Студент може викладати свої думки та висновки, не посиляючись на інших істориків. Якщо ваші погляди збігаються з відомими дослідниками, то підкресліть цей момент.

Кожен розділ і підрозділ закінчуються узагальненням і висновками у вигляді тез (викладаються в окремому абзаці), у яких підбиваються підсумки цієї частини дослідження та намічаються контури наступного розділу чи підрозділу. На основі цих попередніх висновків пишеться заключна частина всього дослідження. Таким чином, формується своєрідна логічно збудована система текстового об'єкта, всі елементи якого, маючи автономність, є невід'ємними частинами цілого. Це і є «золотий ланцюг», та композиція текстового об'єкта, яка, замикаючись, призводить до початку дослідження – до теми, але вже на новому рівні її розуміння та усвідомлення всіх проблем з нею пов'язаних.

Звернемо вашу увагу, що чим менше в роботі компілятивності, чим більше вона має самостійний творчий характер, тим більше вона може претендувати на повноцінність комплексних вагомих висновків з перспективними положеннями.

У загальних **висновках**, які пишуться після основних розділів, підбиваються підсумки дослідницької роботи, основні положення якої були викладені у вступі, показується отриманий результат і вирішення наукової проблеми. Загалом вони повинні відповідати сформульованому у вступі меті та завданням, які необхідно коротко розкрити. За обсягом висновки, як і вступ, мають бути не більше 1/10 (5–7 %) частини всього тексту.

Висновки мають бути короткими, чіткими, лаконічними і обґрунтованими, повинні відображати основні положення з теорії питання, з виконання завдань дослідження і конкретно з проведеного дослідження, не повинні містити переказ змісту праці або повтор висновків, які вже були зроблені в розділах. Саме за висновками часто оцінюється вся робота. Також у висновках пропонуються перспективи подальшої дослідницької роботи із зазначеної теми, даються рекомендації, висловлюються ідеї, які потребують подальшого розвитку.

У стилістичному відношенні у заключній частині наукового дослідження доцільно використовувати такі звороти: «з теми дослідження...»; «на підставі теоретичних та методологічних положень...»; «у зв'язку з об'єктом, предметом, метою дослідження...»; «керуючись завданнями дослідницької роботи...»; «доказом стало...»; «за допомогою таких методів...»; «дотримуючись логіки наукового дослідження...» тощо.

Якісно та яскраво доповнити курсову та кваліфікаційну (дипломну) роботу допоможуть **додатки**, в яких містяться матеріали уточнювального, роз'яснювального, підтверджувального

або ілюстративного характеру, дані у вигляді документів, схем, таблиць, графіків, фотографій, ілюстрацій тощо. Важливо запам'ятати, що додатки, як і всі структурні частини дослідження, мають назви та нумеруються великими літерами за алфавітом (А, Б, В, Г і т. д.) у порядку появи їх у тексті роботи. При цьому, в основному тексті роботи на матеріали додатка обов'язково робляться посилання, якщо цього немає, то матеріал не може міститися в цій частині курсової або кваліфікаційної (дипломної) роботи. Цей розділ роботи не є обов'язковим. Його обсяг не обмежений і не входить до загального обсягу дослідження.

На закінчення цього розділу відзначимо, що кваліфікаційна (дипломна) робота – це вид творчої наукової діяльності, і, як будь-яка творчість, вона передбачає певну свободу, тому зазначена схема дослідницької роботи може змінюватись, але в рамках вимог, що висувуються до наукового дослідження. Так, у вступі можлива перестановка абзаців, але при цьому має простежуватися логіка їхнього послідовного розміщення та взаємозв'язку. Розробка основної частини текстового об'єкта може мати найрізноманітніші форми рубрикації, за ідентичності підходів поділу та угруповання викладеного в розділах матеріалу.

VII. ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (ДИПЛОМНОЇ) РОБОТИ

1. Правила викладу матеріалу кваліфікаційної (дипломної) роботи

Під час викладу матеріалу кваліфікаційної (дипломної) роботи необхідно дотримуватись таких **правил**:

- Титульний лист (*приклад його оформлення див. у додатку 1*) є першим листом кваліфікаційної (дипломної) роботи, що дає найголовніші відомості про неї. Титульний лист має бути оформлений за зразком.

- Не рекомендується вести оповідання від першої особи однини, наприклад, «я вважаю», «на мою думку», «я встановив». Такі твердження краще висловлювати у безособовій формі – «аналіз матеріалу свідчить про те, що...», «можна дійти висновку...», «документи дозволяють припустити...» тощо.

- При згадуванні прізвищ у тексті роботи ініціали ставляться перед прізвищем через нерозривний пробіл. У наукових працях, як правило, ставиться один ініціал перед прізвищем. Якщо ініціали не вдалося встановити – це обумовлюється у підрядковій примітці.

- У тексті наукових робіт такі слова, як «століття», «роки», «рік», «мільйон», «тисяча», «гривня», «копійка» тощо, пишуться у скороченому вигляді: «ст.», «рр.», «р.», «млн», «тис.», «грн», «коп.» і т. д.

- Кількісні показники до десяти у тексті роботи пишуться словами. Наприклад: одна особа, дві години, три млн тощо.

- Цитати з літератури та джерел, цифри, дати, імена, висновки та твердження, запозичені з опублікованих наукових досліджень або неопублікованих матеріалів, мають обов'язково супроводжуватися посиланнями.

- Кожен розділ слід починати з нової сторінки. Підрозділ починається на тій самій сторінці, де закінчився попередній текст і відокремлюється від попереднього тексту одним порожнім рядком (через клавішу Enter).

- Назви розділів та підрозділів у тексті слід розташовувати посередині рядка без крапки (розмір шрифту 14, Times New Roman, жирний). Підкреслення заголовків та перенесення слів у них не допускається. Назви розділів пишуться великими літерами, підрозділів – малими.

Наприклад:

РОЗДІЛ 1 СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

1.1. Історіографія проблеми

- Список використаних джерел та літератури до обсягу роботи не зараховується.
- Додатки виконуються у вигляді таблиць, графіків, малюнків, карт, копій документів

тощо. Цей розділ роботи не є обов'язковим. Його обсяг не обмежений і не входить до загального обсягу роботи.

– Текст роботи має бути роздрукований на принтері. Кваліфікаційна (дипломна) робота має бути представлена у твердій палітурці. Непереплетена робота у вигляді окремих аркушів до захисту не приймається.

– До кваліфікаційної (дипломної) роботи на традиційному паперовому носії студент обов'язково додає її **електронний варіант**.

2. Форматування роботи

Кваліфікаційна (дипломна) роботи виконується на одній стороні аркуша, що має стандартний формат (A4).

Текст слід друкувати через 1,5 інтервала (розмір шрифту 14, Times New Roman), дотримуючись розмірів полів: ліве – 30 мм; праве – 15 мм; верхнє – 20 мм; нижнє – 20 мм, вирівнюючи текст по ширині сторінки.

Абзацний відступ 1,25.

Усі аркуші роботи нумеруються у верхньому правому кутку сторінки арабськими цифрами без крапки; наскрізна нумерація дотримується по всьому тексту (додатки, ілюстрації, таблиці, документи і т. д., розташовані на окремих аркушах, включаються до загальної нумерації сторінок). Номери сторінок на титульному аркуші та аркушах із завданнями на дипломний проект (роботу) студенту не проставляються, нумерація починається з 4 сторінки.

3. Оформлення цитат

Наукова робота обов'язково має містити цитати. Цитати повинні точно відповідати тексту першоджерела. Цитата пишеться в лапках. Якщо необхідно пропустити декілька слів у цитованому реченні, то місце пропуску позначають трьома крапками. На кожен цитату робиться посилання, що містить прізвище та ініціали автора, точну назву джерела, сторінку, на якій розміщується в оригінальному джерелі текст цитати.

Цитування документа може бути прямим, коли вказується конкретна сторінка книги чи збірника (журналу), або непрямим, коли думка автора наводиться не дослівно. У таких випадках перед посиланням на документ ставлять «Див.: ...». Якщо цитування проводиться не за першоджерелом, а з роботи іншого автора, цей факт слід зазначити у підрядковій примітці: «Цит. за: ...». Далі слідує опис документа, звідки запозичена цитата.

На панелі інструментів (програма Microsoft Word) є вікно «Посилання», а в ньому функція «Вставити посилання». Ця функція допоможе автоматично пронумерувати посилання по всій роботі.

Наприклад: «Царським указом від 9 листопада 1906 р. розпочалася реалізація аграрної програми, націленої на створення на общинних землях дрібної селянської власності»¹.

4. Правила оформлення посилань

Кваліфікаційна (дипломна) робота покликана продемонструвати не тільки аналітичні здібності автора, а й його наукову ерудицію. Засобом такої демонстрації є не просто кількісно достатній список літератури, а представленість цієї літератури у тексті роботи. Наприклад, 80–100 найменувань, які складають список використаних джерел та літератури у кваліфікаційній (дипломній) роботі, повинні бути тим чи іншим чином згадані упродовж всього викладу тексту роботи. Тільки так рецензент і кваліфікаційна комісія можуть оцінити, якою мірою джерела і література з теми вивчені і зрозумілі автором, якою мірою автор включив їх у свою аналітичну діяльність. Тому важливо освоїти способи відображення використаної літератури у тексті кваліфікаційної (дипломної) роботи.

Посилання робляться підрядкові (внизу сторінки, під межею, шрифтом 12, інтервал – 1,0), нумерація наскрізна по всьому тексту. Наприкінці уривка (цитати) ставиться номер, під яким у підрядковому посиланні дається посилання на використане джерело. У посиланнях зазначаються: прізвище та ініціали автора, повна назва книги, її вихідні дані (місце та рік

видання, назва видавництва), том, частина, сторінка, з якої взято уривок з книги або статті (цитата) (див. вимоги до оформлення джерел та літератури).

У підрядковому посиланні:

¹ Корновенко С. В., Герасименко О. В. Селянин-бунтар. Селянська революція в Україні 1902–1917 рр.: [монографія]. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2017. С. 114.

² Пам'ятна книжка Херсонської губернії на 1913 рік. Видання Херсонського губернського Статистичного Комітету. Херсон : Губернська Тип-фія, 1913. С. 119.

³ Реєнт О. П. Столипінська аграрна реформа: основні події, періодизація, особливості, наслідки // Український селянин. Зб. наук. праць. 2006. Вип. 10. С. 11.

Повторні посилання:

Якщо на одній сторінці дають кілька посилань на одну роботу, то в повторному посиланні наводять слова «там само» або «Ibid.», наприклад:

⁴ Там само. С. 87.

⁵ Там само. Т. 1. С. 35.

Або

⁶ Ibid. С. 4–14.

Якщо посилання на згаданий документ необхідне і на наступних сторінках, то бібліографічний опис джерела наводиться в скороченому вигляді:

⁷ Кирієнко О. Ю. Загальна та військова цензура в Російській імперії (XVIII – початок XX ст.). С. 88.

Або

⁸ Реєнт О. П. Указ. пр. С. 12. (якщо наводиться лише одна робота цього автора).

Посилання на архівні документи вперше включають повну і скорочену назву архіву, номер фонду, номер опису, номер справи, номер аркуша. У наступних посиланнях на цей документ наводиться скорочена назва архіву, номеру фонду, опису, справи, цитованих аркушів.

Перше посилання:

⁹ Державний архів Миколаївської області (ДАМО), ф. П. 7, оп. 8, спр. 969. Арк. 84–84 зв.

Повторне посилання:

¹⁰ ДАМО, ф. П. 7, оп. 8, спр. 969. Арк. 84–84 зв.

Бібліографічні посилання на електронні ресурси

¹¹ Дейников Р. Т. До питання про виведення християн з Кримського ханства у 1778 р. URL : <http://tyzhden.ua/World/36177> (дата звернення: 02.10.2021).

¹² Пиворович В. Б. Земська пошта Херсонського повіту // Літопис Причорномор'я. 2000. № 4. URL : <http://www.mycity.kherson.ua/journal/letopis4/z-pochta.html> (дата звернення: 25.10.2021).

5. Правила оформлення додатків

Усі документи, таблиці, графіки, карти, ілюстрації та інші подібні матеріали, розміщені в додатках, повинні мати заголовок, пояснення та свою нумерацію, а також посилання на джерело. Посилання даються не в підрядковому посиланні, а безпосередньо під таблицею, графіком, ілюстрацією тощо. Якщо таблиця складена автором, то у посиланні необхідно зробити примітку: «Складено автором за: ...» і далі слід зазначити джерело.

6. Вимоги до оформлення списку використаних джерел та літератури

Список використаних джерел та літератури розміщується наприкінці кваліфікаційної (дипломної) роботи, після висновків, але перед додатками. Цей список включає архівні матеріали, опубліковані джерела, наративні джерела, монографії, наукові статті та інші роботи, які цитуються та згадуються в тексті роботи, на які є бібліографічні підрядкові посилання.

Кожен вид джерела пишеться малими літерами по центру. Розташування джерел усередині кожного виду – алфавітне.

Список літератури повинен містити не менше 20 джерел та 60–80 найменувань літератури.

Джерела та література групуються у списку за такими розділами (*залежно від теми дослідження групи можуть змінюватися*):

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Неопубліковані джерела

2. Опубліковані джерела

А. Нормативно-правові документи

Б. Документація органів місцевого самоврядування

В. Статистичні матеріали

Г. Довідкові видання

3. Археографічні публікації

4. Картографічні матеріали

5. Наративні джерела

А. Спогади, записки, щоденники

Б. Листування

6. Періодика

Література

Дисертації та автореферати

Приклади бібліографічного опису документів

Архівні матеріали

Державний архів Миколаївської області, м. Миколаїв

Ф. П. 7 Партийний архів Миколаївського обкому Комуністичної партії України (1951–1959рр.)

оп. 8

1. Спр. 969. Інформація обкому партії в ЦК КП України про роботу добровільних народних дружин; довідки, спецповідомлення УВС, КДБ в обком партії про порушення радянської законності та правил соціалістичного гуртожитку, про відкриті судові процеси над групою ватажків антирадянського підпілля (3 січня 1959 р. – 31 грудня 1959 р.), 184 арк.

оп. 12

2. Спр. 579. Інформація, доповідні записки та листування про роботу редакцій газет, про релігійну обрядовість, про поліпшення ідейно-виховної роботи серед студентів та про роботу охорони здоров'я (11 січня – 19 грудня 1968 р.), 175 арк.

Збірники документів

3. Збірник документів та матеріалів про релігію та церкву / Упоряд. Г. Ф. Споровой, М. С. Боговесов. Київ : РІО МДВ УРСР, 1983. 248 с.

Довідники

4. Дослідники історії Південної України : біобібліографічний довідник / Упоряд. І. Лиман. Київ, 2013. Т. 1. 382 с.

Періодика

5. Вісті Херсонського повітового земства. – [1916].
6. Поштово-телеграфний журнал. – [1888–1919].
7. Юг. – [1898, 1899, 1901, 1903, 1904].
8. Южанин. – [1897].

Книги одного автора

9. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987 роки). Харків : Фоліо, 2003. 154 с.
10. Лисенко О. Є. Церковне життя в Україні. 1943–1946. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1997. 403 с.

Книги двох та трьох авторів

11. Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX ст.) / НАН України. Інститут історії України. Київ : Рідний край, 2000. 616 с.
12. Водотика С. Г., Сінкевич Є. Г. Історія Херсонщини: Навчальний посібник. Херсон : Айлант, 2003. 202 с.

Книги чотирьох і більше авторів (описуються під назвою)

13. Архівознавство: Підручник для студентів вищих навчальних закладів України / Авт.: Я. С. Калакура, Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна та ін. Редкол.: Я. С. Калакура (гол. рел.), В. П. Ляхоцький, Г. В. Боряк та ін. Київ : Либідь, 1998. 316 с.

Окремий том (книга) із багатотомного видання

14. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. / [Редкол.: А. Колодний (голова) та ін.]. Київ : Світ знань, 1996–2002. Т. 4: Католицизм; за ред. П. Яроцького. 2001. 598 с.
15. Крючков Ю. С. Нариси історії Миколаєва: У 8 книгах. Кн. 2. Миколаїв : ПП «Степ-інфо», 2004. 118 с.

Статті з журналів та газет

16. Кантор Р. До історії «чорних кабінетів» // Каторга та заслання. 1927. Кн. 37. С. 90–99.
17. Карбелашвілі А. Про що розповіла знахідка // Кримська правда. 1971. 18 липня. С. 4.
18. Кириєнко О. Ю. Загальна та військова цензура в Російській імперії (XVIII – початок XX ст.) // Український історичний журнал. 2010. № 4. С. 83–98.

Дисертації й автореферати

19. Гребцова І. С. Періодична преса в суспільному розвитку Південного степового регіону Російської імперії (1820–1865) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02. Одеса, 2002. 32 с.
20. Орехова С. Є. Історія розвитку поштового зв'язку у Донецькій області XIX – XXI ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Донецьк, 2006. 503 с.

Картографічні матеріали

21. Карта Херсонської губернії. Автор: Картографічний завод О. Ільїна. Херсон : Упоряд. Шокальський Ю. М. [Б. р.] / Старовинні карти України [Електронний ресурс]. 80 хвилин / 700 МВ. 1 електрон. опт. диск (CD-R); 12 см. систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP; MS Word 97-2000. Назва з контейнера.

Інтернет ресурси

Оформлюючи посилання на матеріали з інтернету потрібно по можливості максимально дотримуватися таких самих вимог, як і під час оформлення бібліографії друкованих праць, обов'язково вказуючи повну адресу матеріалу в Інтернеті, включаючи назву сайту та дату реценсії матеріалу.

Автор. Назва матеріалу (підручника, статті тощо). Назва сайту: URL : <http://www.sth.com/article.html> (дата звернення 21.01.2021)

Приклад:

22. Дейников Р. Т. До питання про виведення християн з Кримського ханства у 1778 р. URL : <http://tyzhden.ua/World/36177> (дата звернення: 02.10.2021).
23. Міронова І. С. Історія розвитку телеграфного зв'язку в Криму у XIX – на початку XX ст. // Міжнародний науково-дослідний журнал. Ч. 1. Дніпропетровськ : «Літера», 2012. № 7 (7). С. 79–82. URL : <http://research-journal.org/wp-content/uploads/2011/10/7-1-7.pdf> (дата звернення: 27.11.2021)
24. Пиворович В. Б. Земська пошта Херсонського повіту // Літопис Причорномор'я. 2000. № 4. URL : <http://www.mycity.kherson.ua/journal/letopis4/z-pochta.html> (дата звернення: 25.10.2021)

ВІІ. ДОТРИМАННЯ ВИМОГ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Здобувачі вищої освіти та наукові керівники несуть персональну відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності в кваліфікаційних роботах.

Відповідальність за порушення академічної доброчесності регулюють Положення про академічну доброчесність у ЧНУ імені Петра Могили <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/Polozhennya-pro-akademichnu-dobrochesnist-1.pdf> та відповідна процедура.

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів і визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання і провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- дотримання Конституції України;
- дотримання законодавства України в сфері освіти та вищої освіти;
- дотримання загальноприйнятих етичних норм;
- дотримання норм законодавства України про авторське право;
- повагу до науково-педагогічних і педагогічних працівників;
- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- представлення на оцінювання лише самостійно виконаної роботи, що не є запозиченою або переробленою з іншої, виконаної третіми особами;
- повагу честі й гідності інших осіб;
- використання в навчальній і/або дослідницькій/творчій діяльності достовірних джерел інформації, грамотне посилання на них;
- відмову від фальсифікації або фабрикації інформації, наукових результатів з їх подальшим використанням;
- не пропонування хабара за отримання будь-яких переваг у навчальній або дослідницькій/творчій діяльності;
- відмову від заохочення будь-якими способами зміни отриманої академічної оцінки;
- відповідальність за порушення академічної доброчесності;
- інформування адміністрації університету в разі отримання для виконання рішень чи доручень, які є незаконними або такими, що становлять загрозу захищеним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, юридичних осіб, державним або суспільним інтересам.

Порушенням академічної доброчесності під час освітнього процесу є:

- *академічний плагіат* – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства, без належного оформлення посилань.

Форми академічного плагіату:

- використання у власному творі чужих матеріалів (зображень, тексту), зокрема з мережі Інтернет, без належних посилань;

- парафраз або цитування матеріалу, створеного іншою особою, як опублікованого, так і ні, без належного дотримання правил цитування; - спотворене представлення чужих ідей, їх синтез або компіляція з першоджерел;

- представлення як власного твору матеріалу, що був отриманий з інтернету або від третіх осіб в обмін на фінансову винагороду / послугу чи соціальні зв'язки;

фабрикація – вигадкування даних чи фактів, що використовують в освітньому процесі, наукових дослідженнях або творчій діяльності;

фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних відомостей, що стосуються освітнього процесу, наукових досліджень або творчої діяльності;

списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

необ'єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти;

академічне шахрайство – будь-які дії учасників освітнього процесу змістом яких є:

- посилання на джерела, які не було використано в роботі;
- використання під час контрольних заходів заборонених допоміжних матеріалів або технічних засобів (шпаргалки, мікронавушники, телефони, планшети тощо);

- проходження процедур контролю знань підставними особами;

списування – використання без відповідного дозволу зовнішніх джерел інформації під час оцінювання результатів навчання;

- повторне використання раніше виконаної іншою особою письмової роботи (лабораторної, контрольної, індивідуальної, курсової, кваліфікаційної тощо); - повторна публікація власних наукових результатів; - складання іспиту чи заліку іншою особою.

академічний обман – надання завідомо неправдивої інформації про власну освітню (наукову, творчу) діяльність чи організацію освітнього процесу;

-академічне хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу або пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна чи послуг матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної вигоди в освітньому процесі;

конфлікт інтересів – наявність в особи приватного інтересу в сфері, у якій вона виконує її службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень або вчинення чи не вчинення дій під час виконання зазначених повноважень;

приватний інтерес – будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, зокрема зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, зокрема ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях;

службова недбалість – невиконання або неналежне виконання службовою особою її службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди захищеним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб;

зловживання впливом – пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення уповноваженою особою.

За порушення правил академічної доброчесності здобувачів вищої освіти притягають до таких форм відповідальності:

- повторне проходження оцінювання (контрольної роботи, іспиту, заліку тощо);

- повторне проходження навчального курсу;

- попередження;

- відрахування з університету;

- інші форми відповідно до законодавства.

Якщо кваліфікаційна робота містить академічний плагіат (факт плагіату доведено та обговорено на засіданні кафедри, про що свідчить протокол), вона не допускається до захисту.

У разі виявлення фактів порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності, зокрема наявності у кваліфікаційній роботі академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, університет скасовує рішення про присудження йому ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України.

Перевірка на унікальність тексту

Коли студент закінчить писати кваліфікаційну (дипломну) роботу, йому потрібно обов'язково надіслати текст для перевірки на унікальність тексту. Вам потрібно набрати високий відсоток унікальності та не припуститися помилок в оформленні: для кваліфікаційної (дипломної) роботи рівень унікальності тексту має бути не нижчим за 70 %.

Перед захистом кваліфікаційні роботи проходять перевірку на порушення академічної доброчесності (зокрема, на наявність академічного плагіату, результатів фабрикації та фальсифікації) та процедуру рецензування. Кваліфікаційна робота перевіряється науковим керівником на унікальність за допомогою академічної антиплагіатної системи StrikePlagiarism. Після захисту кваліфікаційні роботи розміщуються в університетському репозитарії кваліфікаційних випускних робіт здобувачів вищої освіти ЧНУ ім. Петра Могили (<https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/>).

VIII. НАПИСАННЯ АНОТАЦІЇ, ВІДГУКУ ТА РЕЦЕНЗІЇ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ (ДИПЛОМНУ) РОБОТУ

Специфіка роботи над анотацією

Ще одним видом наукової роботи, який слід освоїти студентам під час написання кваліфікаційної (дипломної) роботи, є складання анотації. **Анотація** – (від лат. Annotation – зауваження) – це коротка характеристика наукової праці, яка передбачає опис стислого змісту тексту у вигляді вказівки актуальності, перерахування основних тем, проблем і способів їх вирішення, а також зміст та оцінку з позиції науковості.

Композиція анотації має бути структурно логічною, а інформація, що надається, стислою, ємною і цілісною. В анотації, як правило, уникають складних речень і хитромудрих висловлювань.

Анотація та ключові слова до неї пишуться українською та англійською мовами. Обсяг анотацій має складати мінімум 1800 знаків (одна сторінка) кожна, кількість ключових слів – п'ять–вісім (зразок написання анотації представлений у Додатку 4).

Специфіка написання відгуків

Після остаточного написання кваліфікаційної (дипломної) роботи, науковий керівник повинен написати на неї відгук. **Відгук** – це індивідуальна текстова форма викладу думки наукового керівника щодо наукової праці студента. У відгуку наукового керівника мають отримати оцінку такі параметри роботи:

- актуальність теми кваліфікаційної (дипломної) роботи;
- логічність та збалансованість структури роботи, стиль викладу;
- відповідність змісту кваліфікаційної (дипломної) роботи її темі;
- коректність формулювань проблем, виявлених у ході виконання наукової роботи;
- обґрунтованість результатів проведеного аналізу. Актуальність пропозицій, що відображає власний внесок автора;
- достатність інформації для аналізу проблеми, що вивчається;
- якість оформлення кваліфікаційної (дипломної) роботи;
- якість роботи над текстом наукової праці;
- своєчасність надання кваліфікаційної (дипломної) роботи до захисту (зразок написання відгуку представлений у Додатку 5).

Особливості написання рецензій

Для отримання об'єктивної додаткової оцінки праці дипломника та визначення наукової та практичної цінності випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи проводиться її зовнішнє

рецензування фахівцем, здатним провести кваліфікований аналіз за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Дипломна робота має бути представлена рецензенту не пізніше як за два тижні до захисту.

Рецензія (лат. Recensio – розгляд / обстеження) – це офіційний аналіз, поданий у письмовій формі, що оцінює зміст кваліфікаційного (дипломного) твору.

Рецензент, тобто людина, яка пише рецензію, відповідає за об'єктивність оцінки наукової праці. У формі та характері рецензії, як правило, відображається професійна компетенція рецензента. Рецензентами можуть виступати професори та доценти інших ЗВО або наукових організацій.

У рецензії має бути вказано значення вивчення теми, оцінка актуальності та відповідності змісту текстового об'єкта заявленій темі, аргументується думка про обґрунтованість та актуальність проблематики наукової праці, визначається ступінь її науковості, новизна, теоретична та практична значимість, зазначається ефективність обраної методології, міра повноти та оригінальності розкриття теми, доцільності поставленої мети та відповідність їй завдань, визначається відповідність текстового об'єкта вимогам, що висуваються до тих чи інших результатів наукової діяльності, вказуються переваги та недоліки, висловлюються побажання та дається загальна оцінка відповідності або не відповідності науці конкретної роботи.

У висновку рецензент викладає свою точку зору про загальний рівень роботи та рекомендує чи не рекомендує її до захисту. Рецензія з чітким висновком про рекомендацію або не рекомендацію кваліфікаційної (дипломної) роботи до захисту повинна бути отримана не пізніше ніж за тиждень до захисту роботи (*зразок написання рецензії представлений у Додатку 5*).

Внесення змін до роботи після отримання відгуку та рецензії не дозволяється. Разом із вкладеними письмовим відгуком керівника та зовнішньою рецензією кваліфікаційна (дипломна) робота передається завідувачу кафедри, який вирішує питання про допуск студента до захисту. Завідувач кафедри, допускаючи студента до захисту, робить про це відповідний запис на титульному аркуші роботи. Якщо ж завідувач кафедри не вважає за можливе допустити студента до захисту, це питання розглядається на засіданні кафедри за участю наукового керівника та студента. Протокол засідання кафедри подається через декана на затвердження ректору ЗВО.

Анотація разом із відгуком наукового керівника та зовнішньою рецензією спеціаліста з іншого ЗВО чи наукової організації додаються в окремих файлах до випускної наукової роботи.

ІХ. ПРОЦЕДУРА ЗАХИСТУ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (ДИПЛОМНОЇ) РОБОТИ

Не менше ніж за місяць до захисту кваліфікаційної (дипломної) роботи студентам рекомендується пройти її **попередній захист**. Для студентів спеціальності «Історія та археологія» денного та заочного відділень вона проводиться наприкінці січня поточного навчального року. На попередньому захисті студент має чітко подати концепцію роботи: актуальність дослідження, об'єкт, предмет, мету і завдання, хронологічні та територіальні рамки, новизну дослідження, структуру роботи, висновки. Після цього студент повинен уважно вислухати зауваження наукового керівника та інших викладачів кафедри історії, якщо такі будуть, та упродовж двох тижнів виправити їх, після чого здати готову роботу на кафедру.

Після отримання остаточного варіанта кваліфікаційної роботи науковий керівник складає письмовий відгук. Не менше ніж за 14 днів до захисту робота надсилається рецензенту.

Не пізніше ніж за тиждень до захисту студент має подати секретарю Екзаменаційної комісії (ЕК) разом із кваліфікаційною (дипломною) роботою всі необхідні документи: залікову книжку, відгук наукового керівника та зовнішню рецензію.

Захист кваліфікаційної (дипломної) роботи відбувається на відкритому засіданні Екзаменаційної комісії, на якому можуть бути присутніми, ставити питання та обговорювати наукову роботу усі охочі. Склад комісії затверджується наказом ректора. В аудиторії, де

відбувається захист, ведеться відеозапис. Нагадуємо, що до захисту роботи допускаються студенти, які повністю виконали навчальний план.

Час та місце проведення захисту, теми допущених до захисту робіт та черговість захисту мають бути завчасно оголошені наказом по факультету та повідомлені секретарем ЕК студентам, науковим керівникам та рецензентам не пізніше ніж за п'ять днів до захисту. Списки студентів, допущених до захисту, надаються у ЕК.

На захист кваліфікаційної роботи членам ЕК мають бути надані такі документи:

- один примірник текстової частини роботи (переплетеної та підписаної автором та завідувачем кафедри);

- анотація;

- відгук наукового керівника;

- зовнішня рецензія на роботу.

Захист відбувається у такій послідовності.

1. Голова ЕК оголошує прізвище студента та назву роботи, що виноситься на захист.

2. Студенту надається максимум 7–10 хвилин для викладу доповіді.

3. Після закінчення доповіді студенту ставлять запитання голова та члени комісії. Відповісти на запитання потрібно коротко, чітко, по суті (якщо студенту важко відразу відповісти на те чи інше питання, він може попросити час на обмірковування відповіді). За доповіддю та відповідями на питання ЕК судить про широту кругозору студента, його ерудицію, вміння публічно виступати та аргументовано відстоювати власну точку зору.

4. Далі слідує усний виступ наукового керівника, який аналізує роботу, робить критичні зауваження, дає загальну оцінку. Голова ЕК зачитує зовнішню рецензію.

5. Голова комісії знову надає слово автору роботи. Студент повинен відповісти на всі зауваження наукового керівника, рецензента та на всі відкладені питання, якщо такі були.

6. Далі дається слово всім охочим взяти участь в обговоренні.

7. Автору надається право виступити із заключним словом.

Таким чином, загальна тривалість захисту, включаючи відповіді на питання, не повинна перевищувати 20–30 хвилин.

Рекомендації до підготовки захисної промови (доповіді)

На захисті роботи студент має виступити з короткою доповіддю. А оскільки одна з головних переваг професійно-грамотної людини – це вміння коротко, ясно та чітко висловлювати свої думки – виступу надається особливе значення.

Промова має бути чіткою та логічно збудованою. Почати її слід зі слів: «Шановні члени Екзаменаційної комісії! До вашої уваги представляється...», а закінчити фразою: «Дякую за увагу». Рекомендується включити у виступ такі моменти: тема роботи та обґрунтування її актуальності; склад джерельної бази та ступінь вивченості проблеми; мета та завдання дослідження; теоретико-методологічні підходи до проблеми; структура роботи; виклад авторської концепції та висновків.

Конкретно в структурному відношенні доповідь можна розділити на три логічно взаємопов'язані частини. Перша частина доповіді коротко характеризує актуальність теми, мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, новизну, положення, що виносяться на захист. У другій, найбільшій за обсягом частині, студент характеризує кожен розділ роботи. При цьому особлива увага звертається на підсумкові результати та особистий внесок студента. У заключній частині доцільно перерахувати загальні висновки та зібрати воедино основні рекомендації.

Збільшити інформативність виступу за регламентованого часового обмеження дозволяє використання **презентації**. Розташувавши слайди в логічній послідовності і посилаючись на них у процесі виступу, студент отримує можливість не повторювати викладену в них інформацію. Важливо й те, що інформація на слайдах сприймається краще за доповідь і дозволяє краще донести до комісії найважливіші відомості, дає членам ЕК можливість зробити висновок про здатність студента структурувати інформацію та використовувати її під час

аналізу.

Наведемо основні правила підготовки презентацій:

- титульний слайд відтворює титульний аркуш дипломної роботи;
- кількість слайдів слід визначати, виходячи з такого приблизного розрахунку: одини-два слайди на одну хвилину доповіді;
- текст, розміщений на слайді, не повинен повністю співпадати з вимовленим текстом;
- текст на слайді має бути невеликим за обсягом: розміщуйте не більше 10 рядків на одному слайді, використовуючи якнайкращий для зорового сприйняття шрифт;
- максимально використовуйте графічні можливості слайдів: ілюстрації, графіки, схеми, різні види шрифтів, нумерацію, анімацію (поступову появу тексту на слайді) тощо;
- звертайте увагу на кольорове рішення слайду (контрастність фону і тексту, використання іншого кольору для виділення заголовків);
- роздрукуйте слайди у зменшеному варіанті, щоб знати їхній порядок під час усного виступу.

Критерії оцінювання кваліфікаційної (дипломної) роботи студентів

При оцінюванні роботи звертається увага на чіткість та логічну послідовність викладу матеріалу, переконливість аргументації, стислість та ясність формулювань, самостійність основних результатів та висновків, їх наукову та/або практичну значимість, репрезентативність джерельної бази та використаної наукової літератури, адекватність методологічного підходу.

Остаточна оцінка кваліфікаційної (дипломної) роботи виставляється на закритому засіданні комісії. На цьому засіданні відкритим голосуванням, простою більшістю голосів визначається оцінка за підсумками захисту роботи.

Оцінка за підсумками захисту складається як середня від виставлених оцінок кожним членом ЕК. У свою чергу, кожен член ЕК оцінює якість виступу (повнота розкриття теми, логічність, переконливість висновків), відповіді на питання (швидкість реакції; стислість, ясність та повнота відповіді), якість презентації виступу, враховуючи такі критерії: актуальність теми та завдань роботи; обґрунтованість результатів та висновків; новизна одержаних даних; особистий внесок автора; можливість практичного використання одержаних результатів. Після цього оцінки відкрито оголошуються всім, хто пройшов процедуру захисту у присутності членів Екзаменаційної комісії.

Оцінку виставляють члени ЕК за 100-бальною системою. При цьому враховується сама робота, відгук наукового керівника, думка рецензента та сам процес публічного представлення результатів дослідження.

Оцінка «відмінно» (90–100 балів):

– дотримано всі вище перелічені в цих методичних рекомендаціях вимоги до роботи та виступу на захисті. Дослідження може містити положення, що мають дискусійний характер, якщо вони добре аргументовані. Припустимі деякі похибки в оформленні списку використаних джерел та літератури, 3–4 стилістичні помилки.

Оцінка «добре» (75–89 балів):

– дотримано всіх вищезгаданих вимог до роботи, однак на захисті студент виглядав непереконливо: не міг відповісти на деякі питання комісії та/або рецензента; був не в змозі вільно розмірковувати про вивчену проблему, відокремлювати головне від другорядного, пояснити цінність результатів своєї роботи; не визначені деякі використані в роботі поняття, є окремі недоліки у тексті роботи та стилі, у списку використаних джерел та літератури є публікації, які не відображені у тексті дослідження.

Оцінка «задовільно» (60–74 бали):

– кваліфікаційна (дипломна) робота написана добре, однак на захисті її автор не міг відповісти на більшу частину питань комісії та/або рецензента; був неспроможний переконливо аргументувати свої висновки, наочно представити результати дослідження.

Оцінка «незадовільно» (до 60 балів):

Зазвичай такої оцінки не буває, тому що кваліфікаційну роботу до захисту допускає або не допускає науковий керівник та завідувач кафедри історії. Однак можна припустити

винятковий випадок, коли на захисті з'ясовується, що робота виконана несамоостійно, і її автор не може докладно розповісти про проведене ним дослідження та висновки, до яких він дійшов.

Нагадаємо, що на отримання позитивної оцінки за захист роботи впливає наявність апробації результатів дослідження та публікацій на тему дослідницької роботи, без чого робота не допускається до захисту:

– якщо студент претендує на оцінку *«відмінно»* (90–100 балів), у нього має бути опубліковано: 1) одна стаття за темою кваліфікаційної (дипломної) роботи у фаховому українському журналі; 2) одні тези матеріалів краєзнавчої, регіональної або всеукраїнської конференції; 3) одні тези матеріалів міжнародної конференції, опубліковані **англійською мовою**;

– якщо студент претендує на оцінку *«добре»* (75–89 балів), у нього має бути опубліковано: 1) одна стаття по темі кваліфікаційної (дипломної) роботи у фаховому українському журналі; 2) одні тези матеріалів краєзнавчої, регіональної або всеукраїнської конференції;

– якщо студент претендує на оцінку *«задовільно»* (60–74 бали), у нього має бути опубліковано: одна стаття по темі кваліфікаційної (дипломної) роботи у фаховому українському журналі, або одні тези матеріалів краєзнавчої, регіональної, всеукраїнської конференції, або одні тези матеріалів міжнародної конференції, опубліковані англійською мовою.

Х. ПРИКЛАДИ ТЕМ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ

Історія України. Всесвітня історія.

1. Археологічні пам'ятки епохи пізнього палеоліту на території Півдня України.
2. Становлення та розвиток археології на Миколаївщині в XIX–XX ст.
3. Археологічні культури епохи бронзи в регіоні Північно-Західного Надчорномор'я.
4. Кімерійці та Скіфи Надчорноморського регіону.
5. Античні пам'ятки Нижнього Побужжя.
6. Археологічний комплекс Вікторівка–1 в контексті релігійних вірувань античного населення Північного Причорномор'я.
7. Арабо-мусульманські завоювання VII–VIII ст. та їх вплив на розвиток цивілізацій Близького Сходу та Північної Африки.
8. Духовно-лицарські ордени в контексті Хрестових походів: зміст і наслідки діяльності.
9. Роль і права жінок у цивілізаціях античності і середньовіччя.
10. Західна Європа в епоху Просвітництва: соціальні та політичні трансформації.
11. Ренесанс як чинник формування нових політичних ідей в Європі.
12. Реформація та Контрреформація: релігійні конфлікти в Європі та їхні наслідки.
13. Внутрішня і зовнішня політика імператора Монгольської імперії Акбара.
14. Генріх VIII та формування Англіканської церкви.
15. Революція «Мейдзі» й реформування Японії та їх наслідки для країни (1868–1874 рр.).
16. Махатма Ганді та ненасильницький спротив в Індії.
17. Сінхайська революція в Китаї та її історичне значення (1911–1912 рр.).
18. Трансформація Османської імперії в сучасну Туреччину: роль Ататюрка.
19. Фашизм і нацизм у Європі: порівняння режимів Б. Муссоліні та А. Гітлера.
20. Громадянська війна в Іспанії 1936–1939 рр. та її наслідки.
21. Політика апартеїду в Південній Африці: історичний розвиток та міжнародна реакція.
22. «Холодна війна» як глобальне протистояння: причини, хід та наслідки конфлікту.
23. Арабські весни: причини та наслідки для країн Близького Сходу і Північної Африки.
24. Зовнішня політика США періоду президента Д. Трампа (2017–2021 рр.).
25. Міське жіноцтво Південної України в другій половині XIX – на початку XX ст.
26. Боротьба за права жінок в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.
27. Наукові товариства на Півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст.

28. Миколаївське військове губернаторство в документах Державного архіву Миколаївської області.
29. Історія та культура ромів на Півдні України (XIX–XX ст.).
30. Роль військових капеланів України в роки Першої світової війни (1914–1918 рр.).
31. Історичний розвиток інституту військового капеланства в Україні: від козацької доби до сьогодення.
32. Козацько-демократичні ідеї Вільнокозацького руху 1917–1918 рр.: формування, реалізація та вплив на українську державність.
33. Директорія УНР (1918–1920 рр.) у вітчизняній історіографії.
34. Українські Січові Стрільці (1914–1918 рр.): організація, бойова та культурно-просвітницька діяльність.
35. Західноукраїнська Народна республіка (1918–1919 рр.) у мемуарній спадщині.
36. У боротьбі за державність: Збройні сили УНР на Півдні України у 1917–1918 рр.
37. Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі.
38. Декомунізація та деколонізація в Україні (2013–2023 рр.).
39. Сучасне військове капеланство в збройних силах України: виклики та перспективи (2014–2024 рр.).
40. Військові капелани під час російсько-української війни: формування духовної стійкості в умовах бойових дій.
41. Співробітництво ЄС та України в контексті сприяння розвитку демократії.
42. Євроінтеграційні процеси в політиці національної пам'яті України.
43. Євроінтеграція України в умовах сучасної російсько-української війни.
44. Особливості формування в учнів громадянської компетентності (на прикладі вивчення українського національно-визвольного руху в середині 1940-х рр. – 1950-х рр.).
45. Методичні аспекти формування знань про український національний рух в 11 класі (на прикладі теми «Правозахисний рух другої половини XX ст.»).
46. Віртуальні квести як засіб мотивації на уроках історії.
47. Використання інтерактивних методів навчання історії України в 9 класі (на прикладі розділу «Українські землі у складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст.»).
48. Формування в учнів здатності спілкуватися англійською мовою крізь призму вивчення участі Великої Британії у Першій світовій війні.
49. Формування аксіологічної та громадянської компетентностей (на прикладі вивчення творчої спадщини представників «Розстріляного відродження»).
50. Повсякденне життя Русі-України у шкільних підручниках з історії.
51. Екологічна компетентність на уроках історії України другої половини XX ст..
52. Розвиток хронологічної компетентності через інтерактивні хронології: створення та використання цифрових інструментів.
53. Вивчення історичних постатей на уроках історії України в 7 класі ЗЗСО.
54. Використання шкільного історико-краснавчого музею в позакласній гуртковій роботі.
55. Використання інструментів керування власним професійним розвитком у безперервній освіті вчителів історії.
56. Платформи TikTok та Instagram на уроках історії.
57. Розвиток критичного мислення на уроках історії України в 11 класі (на прикладі розділу «Творення нової України»).
58. Використання ігрових технологій на уроках історії в 6–7 класах ЗЗСО.
59. Власна тема.

Методика викладання історії, основ правознавства, громадянської освіти

1. Відомості середньовічних авторів про східних слов'ян та їх використання в шкільному курсі історії.

2. Колоніальна проблематика на сторінках українських шкільних підручників із всесвітньої історії.
3. Формування національної самосвідомості учня під час вивчення історії та правознавства у ЗЗСО.
4. Формування загальнокультурної компетентності учнів засобами всесвітньої історії.
5. Методика використання історичних документів на уроках історії України в 11 класі.
6. Методичні засади висвітлення діяльності Івана Мазепи в ЗЗСО.
7. Формування громадянської і аксіологічної компетентностей учнів за допомогою вивчення життя і творчості Василя Стуса.
8. Формування громадянської і соціальної компетентності учнів під час вивчення подій Революції гідності 2013–2014 рр.
9. Основні тенденції розвитку освіти в Україні у 1990-х рр.
10. Розвиток медіаграмотності учнів на уроках історії в старших класах.
11. Конституція П. Орлика у шкільних підручниках з історії та правознавства.
12. Проблеми ідентичності у шкільних підручниках з громадянської освіти.
13. Формування громадянської компетентності учнів на прикладі життя та діяльності Євгена Чикаленка.
14. Товариство «Просвіта» в розвитку української культури та його місце в шкільному курсі історії України.
15. Можливості вивчення культурного меценатства в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. для формування громадянської компетентності учнів.
16. Збройні сили Української Держави гетьмана Павла Скоропадського в шкільному курсі історії України.
17. Українсько-російські відносини в 1917– 1921 рр. в шкільному курсі історії.
18. Формування громадянської компетентності учнів старшої школи на прикладі воєннополітичної діяльності Євгена Коновальця.
19. Сталінська модернізація 1920–1930-х рр. у шкільному курсі історії України.
20. «Українське питання» в міжнародній політиці на початку Другої світової війни в шкільному курсі історії.
21. Народний Рух України та його роль в національно-політичному житті наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. в шкільному курсі історії.
22. Проблеми історії України 1920– 1930-х рр. в шкільному курсі історії СРСР (1960-ті – початок 1990-х рр.).
23. Формування аксіологічної компетентності учнів під час вивчення культурних здобутків покоління «шістдесятників».
24. Методика застосування історичних понять у процесі навчання (на прикладі теми «Назва теми»).
25. Використання відеоматеріалів як засобу мотивації до навчання на уроках історії України в 10 класі.
26. Впровадження громадянської освіти в школі в незалежній Україні.
27. Шкільна історична освіта в США (або іншій країні).
28. Інтегроване навчання в процесі вивчення правознавства.
29. Особливості застосування технології проектування під час вивчення правознавства в старшій школі.
30. Формування міжпредметних компетентностей у процесі навчання історії України в 11 (або іншому) класі.
31. Формування громадянської ідентичності учнів в процесі вивчення курсу «Громадянська освіта».
32. Технології проблемного навчання у процесі викладання правознавства.
33. Методика проведення практичних занять з правознавства у 10 (або іншому) класі.
34. Формування логічного мислення учнів при вивченні теми «Назва теми».

35. Використання лабораторного методу навчання історії (правознавства, громадянській освіті) у 10 (або іншому) класі.
36. Застосування ігрових форм навчання на уроках історії у 10 (або іншому) класі (на прикладі теми).
37. Використання нестандартних уроків у навчанні правознавства.
38. Ігрові методи у вивченні суспільствознавчих дисциплін.
39. Особистість вчителя як чинник шкільної історичної освіти.
40. Особливості правового виховання учнів ЗЗСО.
41. Позаурочна робота з правознавства у ЗЗСО.
42. Формування моральних цінностей підлітків в процесі вивчення історії.
43. Екскурсія як метод поглиблення знань з історії України.
44. Краєзнавчі дослідження учнів як засіб формуванні аксіологічної компетентності.
45. Особливості формування історико-хронологічного мислення учнів 5–6 класів на уроках історії.
46. Інноваційні технології в дистанційному навчанні історії.
47. Середньовічна сакральна архітектура України та особливості її вивчення у шкільному курсі історії.
48. Методи та прийоми розвитку громадянської компетентності старшокласників.

XI. СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Абстрагування – уявне відсікання в досліджуваному явищі або предметі несуттєвих, другорядних властивостей та зв'язків.

Аналіз (від грец. *розкладання, розчленування*) – аналітичний метод дослідження, що передбачає поділ, розтин, розкладання цілого на складові частини та дослідження кожного елемента окремо; приватними методами аналізу є класифікація та періодизація.

Аналогія (від грец. *відповідність, подібність*) – метод отримання знань про предмети на основі їх порівняння та встановлення між ними подібності за тими чи іншими ознаками, внаслідок чого робляться припущення про відповідність, сумісність та інші характеристики об'єктів, що вивчаються; метод перенесення властивостей одного предмета на інший за рівнем подібності.

Анотація (від лат. *зауваження*) – це коротка характеристика будь-якого видання, статті, наукової праці або рукопису, яка передбачає опис короткого змісту тексту у вигляді перерахування основних тем, проблем та способів їх вирішення, що вказують на адресати та призначення, а також зміст та оцінку з позиції науковості.

Архівна справа – це окремий документ або сукупність документів, що належать до конкретного визначеного питання. Вивчення описів пов'язано з виділенням справ, назви і хронологічні рамки яких відповідають темі дослідження. Заголовок справи повинен відображати характер і зміст документів.

Архівний путівник – систематизований перелік архівних фондів з характеристикою фондоутворювача, обсягів фонду, загальним описом документів.

Відгук – це індивідуальна текстова форма викладу своєї думки щодо тієї чи іншої наукової праці, статті, будь-якого видання.

Гіпотеза – це припущення про значущість необхідності досягнення результату дослідження та вирішення конкретних проблем, внаслідок чого має бути досягнуто подолання суперечностей між наявним та бажаним, що покращить стан, пов'язаного з темою явища чи процесу.

Дедукція (від лат. *виведення*) – метод виведення із загального стану поодиноких фактів та формулювання на їх основі часткових висновків.

Індукція (від лат. *наведення*) – шлях пізнання від поодиноких фактів до загального стану – висновку.

Історико-діахронний метод – сукупність теоретичних принципів, прийомів та

процедур, спрямованих на вивчення сутнісно-часових змін історичної реальності.

Історичний (історико-хронологічний) метод – метод, який ґрунтується на виявленні історичних фактів у їхній хронологічній послідовності та логічній закономірності побутування в контексті зародження, розвитку, згасання та вмирання чи переродження явища.

Кваліфікаційна (дипломна) робота – це наукове (науково-практичне) дослідження, яке завершує курс навчання у вищому навчальному закладі та є кваліфікаційною роботою магістра. Виконується студентом самостійно під керівництвом наукового керівника. Робота свідчить про наукову ерудицію та аналітичні навички студента, про рівень знань та рівень професійної зрілості випускника.

Курсова робота – це наукова кваліфікаційна робота, яка демонструє рівень наукової підготовки студента: уміння вибрати тему дослідження, зібрати необхідний для цього матеріал, сформулювати проблему, у світлі якої наукове дослідження буде актуальним та практично корисним, вивчити наукову літературу з теми.

Метод (від грец. *шлях*) – це образ дії, спосіб або одиничний прийом досягнення мети, який є безпосереднім інструментом, за допомогою якого створюється дослідницька робота, як-от збирання матеріалу, аналіз творів чи написання тексту.

Моделювання – метод дослідження, за якого об'єкт, який цікавить дослідника, заміщується іншим об'єктом, що знаходиться у відношенні подібності до першого об'єкту.

Об'єкт дослідження – це система наукового пошуку, у якій визначена і перебуває конкретна проблема, пов'язана з дослідженням, а також, де визначено тимчасові і територіальні параметри джерел дослідження, задіяних у роботі.

Опис архівного фонду – це довідник, найбільш інформативний документ з точки зору отримання інформації, в якому відображені заголовки справ – основних одиниць зберігання в порядку їх нумерації.

Плагіат – використання чужого твору або тексту під своїм ім'ям без зазначення джерела запозичення.

Порівняльний метод – розгляд та порівняння різних історичних явищ та виявлення загальних ознак.

Презентація – це доповідь, подана у вигляді слайдів.

Рецензія (від лат. *розгляд, обстеження*) – це офіційний аналіз, поданий у письмовій формі, що оцінює зміст наукового твору або будь-якого видання, статті, доповіді, художнього добутку.

Синтез (від грец. *з'єднання*) – метод об'єднання розрізнених елементів у єдине ціле на підставі того чи іншого закону, будь-яких принципів чи закономірностей.

Синхроністичний метод – розгляд зв'язку явищ в одному часовому проміжку.

Системний метод – метод, який виходить з розуміння системи як сукупності взаємопов'язаних елементів; передбачає розгляд кількох головних завдань: виокремлення елементів, які входять у систему; аналіз характеру відносин між елементами (горизонтальні, ієрархічні); вивчення взаємодії системи з зовнішнім середовищем.

Структурний метод (від. лат. *будова, розташування*) – метод, заснований на виявленні стійких зв'язків усередині системи, що забезпечують збереження її основних властивостей.

Типологічний метод – метод, заснований на зіставленні, який дозволяє виявити групи схожих явищ і процесів, що досягається за допомогою схематичного відображення конкретно-історичної реальності у вигляді логічних моделей – так званих «ідеальних типів».

Узагальнення – метод, що спирається на такі філософські категорії, як «загальне», «одиничне» і «особливе», для встановлення найбільш загальних властивостей, якостей, відносин предметів і явищ, що визначаються загальними поняттями.

Хронологічний метод – розгляд зв'язку різних явищ у різних часових проміжках у порядку хронології.

Хронологічні рамки – це певні часові межі історичного дослідження.

ХІІ. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архівознавство: Підручник для студентів вищих навчальних закладів України / Авт.: Я. С. Калакура, Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна та ін. редкол.: Я. С. Калакура (гол. рел.), В. П. Ляхоцький, Г. В. Боряк та ін. Київ : Либідь, 1998. 316 с.
2. Берк П. Нова історія: її минуле і майбутнє // Нові перспективи історіописання / Ред. П. Берк. [Пер. з англ.]. Київ : Вид-во «Ніка-Центр», 2004. С. 8–35.
3. Богдашина О. М. Джерелознавство історії України: питання теорії, методики, історії: Навчально-методичний посібник. Харків: «Вид-во САГА», 2008. 214 с.
4. Воронов В. І. Джерелознавство історії України. Курс лекцій. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпр. ун-ту, 2003. 336 с.
5. Грицак Я. Українська історіографія. 1991–2001: Десятиліття змін // Україна Модерна. Київ; Львів, 2005. Ч. 9. С. 66–67.
6. Єріна А. М., Захожай В. Б., Єрін Д. Л. Методологія наукових досліджень: Навч. посіб. Київ : Центр навч. літ-ри, 2004. 212 с.
7. Загорний І. А. Короткий нарис української історіографії. Київ : Варта, 2007. 220 с.
8. Зашкільняк Л. Вступ до методології історії. Львів : ЛОНМІО, 1996. 96 с.
9. Зашкільняк Л. Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна українська наука // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: Здобутки і проблеми. Львів : Вид-во Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка, 2004. С. 24–56.
10. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : Вид-во Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка, 1999. 227 с.
11. Зашкільняк Л. О. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей університетів. Львів : Вид-во «ПАІС», 2007. 312 с.
12. Історичне джерелознавство: Підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. Київ : Либідь, 2002. 488 с.
13. Калакура Я. С. Українська історіографія. Київ : Генеза, 2004. 496 с.
14. Калакура Я. С. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії // Історіографічні дослідження в Україні. Київ, 2014. Вип. 24. С. 23–37.
15. Кісь О. Усна історія: Становлення, проблематика, методологічні засади // Україна Модерна. Київ–Львів, 2007. Вип. 10. С. 7–24.
16. Ковальчук В. В., Моїсєєв Л. М. Основи наукових досліджень: Навч. посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 208 с.
17. Колесник І. І. Українська історіографія в полі інтелектуальної історії: Modern or Postmodern // Ейдос. Київ, 2005. Вип. 1. С. 227–245.
18. Колесник І. І. Українська історіографія, XVIII – початок ХХ ст.: Навч. посібник для вузів. Київ : Генеза, 2000. 254 с.
19. Колесник І. І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 566 с.
20. Коляструк О. А. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 2008. № 14. С. 259–264.
21. Конончук І. Джерелознавство: Навчально-методичний посібник. Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. 88 с.
22. Коцур В. П., Коцур А. П. Історіографія історії України: Курс лекцій. Чернівці : Золоті литаври, 1999. 520 с.
23. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Курс лекцій. Львів : Світ, 1999. 352 с.
24. Мережа центральних державних архівів України // Архіви України. 1992. Ч. 4. С. 7.
25. Міронова І. С. Джерелознавство, історіографія та методологія історії: навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 212 с.
26. Міронова І. С. Історичне джерелознавство та українська археографія. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії : [навчальний посібник]. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 176 с.

27. *Міронова І. С.* Методичні рекомендації з написання, оформлення та захисту курсових і кваліфікаційних робіт для магістрів спеціальності «Історія та археологія» для денної та заочної форми навчання : метод. рек. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 68 с. (Методична серія ; вип. 413).
28. *Міронова І. С.* Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії. Методичні рекомендації для студентів спеціальності «Історія та археологія». Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. Випуск 247. 116 с. (Методична серія).
29. *Осіпян О.* Експериментальна історія: Дослідницькі підходи та методи французької історичної школи Анналів. Краматорськ : Вид-во «Тираж», 2007. 176 с.
30. *Романчиков В. І.* Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 254 с.
31. *Рюзен Й.* Нові шляхи історичного мислення. Львів : Літопис, 2010. 358 с.
32. *Середа В., Малес Л.* Усна історія як метод і методологія // Україна Модерна. Київ–Львів, 2007. Вип. 10. С. 159–168.
33. *Стельмах С. П.* В пошуках утраченої правди: теоретичні дискусії в сучасній українській історіографії // Вісник Київського національного університету. Сер. Історія. 2002. Вип. 63–64. С. 12–14.
34. *Сухий О.* Сучасні школи історіописання в Україні // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2012. № 21. С. 710–723.
35. Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми: [колективна монографія] / За ред. Л. Зашкільняка. Львів : Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2004. 406 с.
36. *Цехмістрова Г. С.* Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2003. 240 с.
37. *Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. Київ : Знання, 2004. 307 с.
38. *Яковенко Н.* Вступ до історії. Київ : Критика, 2007. 375 с.

ХІІІ. ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Зразок титульної сторінки кваліфікаційної (дипломної) роботи

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

факультет політичних наук

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра історії

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри історії

_____ І. С. Міронова

“ _____ ” _____ 20__ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: **МАСОВІ РЕПРЕСІЇ ПРОТИ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО
НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В 1930–50-ТІ РР.**

Керівник:

д. і. н., професор

Міронова Ірина Сергіївна

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент:

директор Одеського археологічного музею

НАН України, к. і. н., доцент

Піструїл Ігор Володимирович

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконала:

студентка VI курсу групи 633 М

Денисюк Ірина Василівна

Спеціальність: А 4 Середня освіта

Предметна

А4.03 Середня освіта (Історія та

спеціальність: громадянська освіта)

ОПП:

Середня освіта (Історія та

громадянська освіта. Правознавство)

Миколаїв – 2025 рік

ДОДАТОК 2

Зразок заповнення завдання на кваліфікаційну роботу

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет, відділення	факультет політичних наук
Кафедра, циклова комісія	кафедра історії
Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Спеціальність	A 4 Середня освіта
Предметна спеціальність	A4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)
Освітньо-професійна програма	Середня освіта (Історія та громадянська освіта. Правознавство)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри історії

_____ І. С. Міронова

“ ” 2025 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Денисюк Ірині Василівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Масові репресії проти кримськотатарського населення України в 1930–50-ті рр.

керівник роботи: Міронова Ірина Сергіївна, д.і.н., професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від

«25» вересня 2025 року № 245.

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 22 листопада 2025 року

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: вступ, основна частина, висновок, список використаних джерел та літератури, додатки (якщо є).

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) згідно з планом кваліфікаційної роботи магістра.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) не планується

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Міронова І.С.		
Розділ 1	Міронова І.С.		
Розділ 2	Міронова І.С.		
Розділ 3	Міронова І.С.		
Висновки	Міронова І.С.		

7. Дата видачі завдання 26.09.2025

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до кваліфікаційної роботи		
2.	Розділ 1. Стан наукової розробки проблеми		
3.	Розділ 2.		
4.	Розділ 3.		
5.	Висновки		
6.	Переддипломна практика		
7.	Оформлення списку використаних джерел та літератури, додатків		
8.	Попередній захист		
9.	Рецензія на дипломну роботу		
10.	Захист дипломної роботи		

Студентка

(підпис)

Денисюк І. В.

(прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Міронова І. С.

(прізвище та ініціали)

ДОДАТОК 3
Зразок написання анотації

АНОТАЦІЯ
на дипломну роботу магістра

Тема: «Холодний Яр: історико-літературний аналіз»

Автор: Філюрська Тетяна Олексіївна

Науковий керівник: Котляр Юрій Вадимович

Захищена: «___» грудня 2025 р.

Короткий зміст праці:

Регіональна історія розширює горизонти знань про минуле України, встановлює зв'язок між подіями загальноукраїнського масштабу і їх відображенням в окремо взятих територіях. Такою унікальною територією є Холодний Яр на Черкащині.

Об'єктом дослідження є історія Чигиринського краю Черкаської області.

Предметом дослідження є Холодний Яр в природі, знакових історичних подіях та літературі.

Мета роботи полягає у відтворення цілісної картини історичних подій, які відбувалися на території Холодного Яру. Мета конкретизується і розглядається в таких основних завданнях:

- проаналізувати стан вивчення проблеми в джерелах та історіографії;
- розкрити історико-географічно-природний портрет урочища «Холодний Яр»;
- визначити роль Холодного Яру в знакових подіях історії України;
- показати особливості висвітлення історичних подій на Холодноярщині в художній літературі.

Історія Холодного Яру містить значну кількість героїчних і трагічних сторінок. Це і події Коліївщини під час гайдамацького руху, і Холодноярська республіка в часи Української національно-демократичної революції, і повстансько-партизанський рух радянського та національного напрямів під час Другої світової війни, і діяльність добровільних армійських підрозділів в зоні проведення АТО.

Ключові слова: Холодний Яр, республіка, природа, географія, історичні події, література.

ABSTRACT

For master's degree work

Topic: «Kholodnyi Yar: historical and literary analysis»

Author: Filyurska Tetyana Oleksiivna

Scientific supervisor: Kotlyar Yuri Vadimovich

Protected: «___» December 2025

Summary of work:

Regional history expands the horizons of knowledge about the past of Ukraine, establishes a link between the events of the Ukrainian scale and their reflection in individual territories. This unique area is Kholodnyi Yar in Cherkassy region.

The object of the study is the history of the Chigirinsky region of Cherkasy region.

The subject of the study is the Kholodnyi Yar in nature, significant historical events and literature.

The aim of the work is to recreate a complete picture of the historical events that took place on the territory of the Kholodnyi Yar. The purpose is concretized and considered in the following main tasks:

- analysis of the state of study of the problem in sources and historiography;
- reveal the historical, geographical and natural portrait of the tract «Kholodnyi Yar»;
- to determine the role of the Kholodnyi Yar in significant events in the history of Ukraine;
- The show features the lighting of historical events on Kholodnyi Yar in the literature.

The history of the Kholodnyi Yar contains a significant number of heroic and tragic pages. This event Koliyivshchyna during the Haidamak movement and Kholodny Yar Republic during the Ukrainian national-democratic revolution and insurgent-partisan movement of Soviet and national areas during the Second World War, and the activities of voluntary military units in the ATO area.

Key words: Kholodnyi Yar, Republic, nature, geography, historical events, literature.

ДОДАТОК 4

Зразок написання відгуку

ВІДГУК

на кваліфікаційну роботу магістра
«Дипломатична діяльність Гетьманату Павла Скоропадського»
студента 633 М групи ЧНУ імені Петра Могили
Клепікова Олександра Сергійовича

Історія Української Держави 1918 р. вже давно викликає стійкий інтерес науковців і політиків у зв'язку з тим, що в революційних умовах режим Павла Скоропадського дав унікальний досвід планомірного національно-державного будівництва. З приходом до влади Павла Скоропадського та утвердження Української Держави розпочався й новий етап в історії української дипломатії. Українська Держава 1918 р., перебуваючи в міжнародній ізоляції, розв'язувала проблему прориву блокади та встановлення дипломатичних зносин з країнами як близького, так і далекого зарубіжжя. Вивчення питання дипломатичної діяльності Гетьманату Павла Скоропадського дає можливість не повторити помилок України періоду початку ХХ ст. З огляду на вищесказане, актуальність проблеми не викликає сумніву.

Мета роботи полягає у висвітленні на основі всебічного та глибокого аналізу, узагальнення та критичного осмислення доступних джерел та літератури, основних напрямків дипломатичної діяльності Гетьманату Павла Скоропадського. У роботі детально розглянуто організаційну структуру, завдання, штат та посадові обов'язки службовців дипломатичного корпусу, внутрішні та міжнародні напрями дипломатичної діяльності, роботу дипломатів гетьманату зі встановлення міжнародних контактів та визнання Української Держави.

Позитивним моментом у роботі є застосування автором опублікованих документів та наративних джерел, зокрема, спогадів П. Скоропадського, Д. Дорошенка, В. Винниченка, Є. Коновальця та інших. У цілому, наявна кількість наукових досліджень та джерел, застосованих у роботі, дозволили автору якісно та повно розкрити всі поставлені в ній завдання.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (108 позицій). Проблема розкрита правильно і логічно, висновки відповідають поставленій меті і завданням.

Результати дипломного дослідження пройшли апробацію на міжнародній науково-практичній конференції «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 2021 р.).

Незважаючи на позитивні моменти, дипломна робота не позбавлена деяких недоліків. Зокрема, для більш повного розкриття теми варто було опрацювати матеріали вітчизняних державних архівів. Слід зазначити також граматичні та стилістичні огріхи, а також помилки в оформленні списку використаних джерел та літератури.

Але зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дипломної роботи, яка виконана на високому рівні і може бути рекомендована до захисту перед екзаменаційною комісією.

**Доктор історичних наук,
професор кафедри історії
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили**

І. С. Міронова

ДОДАТОК 5
Зразок написання рецензії

Рецензія
на кваліфікаційну роботу магістра
«Історія Бузького козацького війська»
студента 633 М групи ЧНУ імені Петра Могили
Зелінського Іллі Володимировича

Роль українського козацтва у вітчизняній історії важко переоцінити. Тема козацтва справедливо посідає одне з перших місць за популярністю серед істориків та широкого загалу української громади. Останні десятиліття серед дослідників одним із найперспективніших напрямів наукових студій стала історія козацтва після зруйнування Запорозької Січі у 1775 р. Одним із таких напрямів є дослідження історії Бузького козацького війська, яке залишило помітний слід в історії Причорномор'я. Саме цій проблемі і присвячена дипломна робота І. В. Зелінського.

Тема дипломної роботи розкрита повною мірою, детально розглянуті питання виникнення Бузького козацького війська, його участь у російсько-турецьких війнах та у походах проти армії Наполеона, повстання бузьких козаків. Новизною роботи є дослідження магістрантом історії Уланських полків як прямих нащадків бузьких козаків, зокрема їх участь у Першій світовій війні та в роки Української революції. Позитивним моментом роботи є опрацювання автором матеріалів Державних архівів Херсонської та Одеської областей, що значно підвищує цінність дослідження. Висновки, викладені в дипломній роботі, є достатньо аргументованими.

Незважаючи на позитивні моменти, дипломна робота не позбавлена деяких недоліків. Зокрема, не до всіх підрозділів написані висновки, наявними в роботі є орфографічні та стилістичні помилки, а також помилки в оформленні списку використаних джерел та літератури.

Але вказані зауваження суттєво не впливають на загальну якість дослідження. Дипломна робота магістра І. В. Зелінського відповідає встановленим вимогам, виконана на високому рівні і заслуговує на позитивну оцінку – 90 балів.

Директор
Одеського археологічного музею
НАН України,
к.і.н., доцент

І. В. Піструіл